

Bezpečnostní dilema americké protiraketové obrany

LUKÁŠ KANTOR

Security Dilemma of the American Ballistic Missile Defense

Abstract: The article deals with the former US President Bush's plan for the so-called third pillar of the American missile defense system in Poland and the Czech Republic in the context of American-Iranian and American-Russian relations. We assess the explanatory power of different but interconnected (neo)realist conceptualizations of security dilemma and deterrence. Specifically, the study evaluates the relative importance of classical security dilemma versus imperialist security dilemma and the explanatory power of three different modalities of deterrence. The paper further shows how Iran and Russia balanced the United States. We also argue that the American missile defense system was not primarily motivated by defensive realist worries about security, but rather by an offensive realist struggle for power and gains at the expense of others.

Key words: missile defense, (neo)realism, security dilemma, deterrence, balancing, United States, Russia, Iran.

Stať se vrací k někdejšímu plánu administrativy George W. Bushe na vybudování takzvaného třetího pilíře americké protiraketové obrany v Polsku a v České republice. Na tento uzavřený případ aplikujeme ústřední koncepty (neo)realistické teorie mezinárodních vztahů. Hlavním a v jistém smyslu zastřešujícím analytickým nástrojem bude koncept bezpečnostního dilematu. Dále budeme operovat s tezí, že státy se vzájemně vyvažují a odstrašují. Využijeme i teorie o tom, že státy usilují o bezpečnost, respektive o moc a (relativní) zisk na úkor druhých.

Z hlediska metodologie jde tedy o instrumentální případovou studii, jejíž účel spočívá v komunikaci s teoriemi (Drulák a kol. 2008: 34). Cílem textu je demonstrovat možnosti použití vybraných neorealistických konceptů (jejich explanační potenciál) vymezením různých podob americko-ruských a americko-iránských vztahů (včetně ilustrace jednotlivých pozic) a přesně popsat typ a fungování bezpečnostních dilemat spojených s plánem třetího pilíře. Hlavní výzkumná otázka bude znít, za jakých podmínek představoval třetí pilíř bezpečnostní dilema ve vztazích USA–Írán a USA–Rusko. V této souvislosti se nutně dotkneme otázky, zda za plánem (třetího pilíře) americké protiraketové obrany stála defenzivněrealistická snaha o bezpečnost, či spíše ofenzivněrealistické úsilí o moc a zisk na úkor druhých. Stať se dále pokusí zjistit, jestli koncept bezpečnostního dilematu nemůže vysvětlit Obamovo rozhodnutí opustit Bushův plán třetího pilíře. Americko-iránské a americko-ruské vztahy budeme přitom studovat na pozadí konceptu vyvažování a konceptu modalit odstrašení odpovídajících různým rolím (třetího pilíře) protiraketové obrany.

Přínos textu je dvojitý. V oblasti teorie syntetizuje několik (vzájemně se doplňujících a někdy i překrývajících) důležitých konceptů, přičemž obohacuje diskusi o koncept bezpečnostního dilematu, v českém prostředí dosud nevyužitý, a navíc ho propojuje s modalitami odstrašení. V praktické rovině článek nastiňuje šíři možných motivací amerických, ruských a iránských kroků a přináší předběžné argumenty ve prospěch vysvětlení, které v české debatě příliš nerezonovalo.

Základním tvrzením je konkrétně to, že třetí pilíř lze interpretovat pomocí konceptu klasického bezpečnostního dilematu nebo prostřednictvím ofenzivněrealistického paradigmatu. Druhou variantu shledá stať jako přesvědčivější, neboť hlavní důvod pro „deštník“ nespočíval v obavách o národní bezpečnost USA a jelikož projekt založen ve střední Evropě vypadal jako záměrný pokus znejistit a oslabit jiné státy.

Text je rozdělen do dvou přibližně stejně dlouhých částí. První oddíl podrobně představuje vybrané teoretické koncepty, které jsou následně aplikovány na zvolený empirický materiál. Jako první pojednáme klasické bezpečnostní dilema a bezpečnostní paradox. Následně uvedeme model odstrašení a model spirály, neboť ten bývá ztotožňován s klasickým bezpečnostním dilematem. Navážeme výkladem vyvažování, k němuž se státy uchylují v podmínkách nejistoty a rivality generované bezpečnostními dilematy. Poté nastíníme tři různé modalities odstrašení, které ukazují, k čemu všemu může sloužit protiraketová obrana, včetně zamýšleného třetího pilíře. Teoretickou část uzavírá kapitola věnovaná ofenzivnímu realismu, v němž není prostor pro klasické bezpečnostní dilema, nýbrž pro zvláštní a kontroverzní typ bezpečnostního dilematu označovaného přívlastkem „imperialistické“. Na takto vymezeném půdorysu provedeme potom empirickou analýzu americko-iránských a americko-ruských vztahů. Na konci staťe zhodnotíme nosnost použitých konceptů a učiníme několik doporučení pro další výzkum protiraketové obrany.

TEORETICKÝ RÁMEC

Klasické bezpečnostní dilema

V této části představíme hlavní teoretický koncept, s nímž pracujeme, a sice bezpečnostní dilema. Produktivnost tohoto analytického nástroje dokládá i množství variant, do nichž se postupně vyvinul. Kromě klasické verze bezpečnostního dilematu (Herz 1951; Jervis 1976) existuje například originální pojetí britských badatelů Kena Boothe a Nicholase Wheelera (2008). Bezpečnostní dilema našlo uplatnění i jako kritérium kategorizace tří odlišných skupin států v současném mezinárodním systému (Sørensen 2005). Od devadesátých let 20. století se koncept bezpečnostního dilematu zabydluje i na nové úrovni analýzy, a sice ve sféře vnitrostátní, kde hovoříme o etnickém (Posen 1993), sociálním (Buzan – Weaver – Wilde 2005) či demografickém (Leuprecht 2010) bezpečnostním dilematu. Někteří autoři se pokusili adaptovat bezpečnostní dilema i na podmínky rostoucí ekonomické interdependence (Crawford 1994).

Pro účely této práce bude nicméně nejdůležitější klasické bezpečnostní dilema, za jehož autora se obvykle považuje americký klasický realista John Herz (Guzzini 2004: 50). U něj ovšem bezpečnostní dilema nefiguruje pouze v teorii mezinárodních vztahů, ale především v sociální teorii (Herz 1951). Bezpečnostní dilema je totiž všudypřítomné, vyjadřuje základní sociální konstelaci či primární pravdu o sociálním životě – nejistotu ohledně úmyslů ostatních, jež ovládá všechny a pohání soutěž o prostředky zajišťující bezpečnost. Analogicky i charakter interakcí mezi státy diktuje „prvotní starost o bezpečnost“. Obava o uhájení nezávislosti vyvolává rivalitu a neustálé konflikty. Ve světě soutěžících jednotek se proto nelze nikdy cítit naprosto bezpečně. Fatální problém představuje i fakt, že dosažení moci a bezpečnosti často implikuje, že ostatní státy jsou možností získat (stejnou) moc a bezpečnost zbaveny.

Chování států nemusí samozřejmě motivovat pouze strach a starost o bezpečnost (a tudíž bezpečnostní dilema), ale i politické ambice (expansionismus) a touha po hegemonii. Herz nicméně věřil, že nutkání po moci a z ní vyplývající reálpolitiku způsobuje primárně (anarchickým mezinárodním systémem produkovaná) vzájemná nejistota a obavy (čili bezpečnostní dilema), nikoli agresivita nebo touha přivlastnit si cizí bohatství (Herz 1962: 231). Přesto existují státy, které usilují i o jiné než jen bezpečnostní cíle, například o dominanci (Tamtéž: 234, pozn. 5). Již u Herze se tak setkáme s tím, co se ukáže jako klíčové v celé

diskusi o bezpečnostním dilematu a jeho relevanci – totiž s názorem, že bezpečnostní dilema vzniká pouze tam, kde není přítomen skutečný agresor nebo претенdent na hegemonii (Collins 2004: 30). Také pro účely pochopení (třetího pilíře) americké protiraketové obrany se ve druhé části této staťe pokusíme zjistit motivy USA stojící za uvedeným projektem, abychom mohli říct, zda šlo o klasické bezpečnostní dilema. Toto dilema totiž předpokládá, že stát při zvyšování vlastní bezpečnosti *neúmyslně* sníží bezpečnost druhých (Jervis 1976: 76, 1978: 186, 2001: 36). Bezpečnostní dilema má tedy tragické rysy, neboť státům usilujícím v dobré víře o vlastní bezpečnost bez záměru ohrozit ostatní (*defensive realist states*) přináší nezamýšlené a kontraproduktivní důsledky, totiž zvýšené napětí (způsobené protipatřeními jiných států) ústící někdy až v nechtěný konflikt (Tang 2009: 593–595).

Celou problematiku lze ale pojmout ještě trochu jinak. Dilema totiž znamená obtížnou volbu (Booth – Wheeler 2008: 3–4, 6), v daném případě dokonce dvoustupňovou. Stát musí zaprvé odhadnout, co asi plánují ostatní, a zadruhé, jak na to nejlépe odpovědět. Na první a základní úrovni jde o „*dilema interpretace*“ (*dilemma of interpretation*) pravděpodobných úmyslů a kapacit jiných aktérů. Na to pak navazuje „*dilema odpovědi*“ (*dilemma of response*) čili nutnost výběru nejracionálnější reakce (Tamtéž: 4). Zároveň platí, že vyřešení dilematu odpovědí jedním státem vytváří dilema interpretace pro jiné státy a tak dále (Tamtéž: 5).

V dilematu interpretace se nabízejí dvě alternativy – stát zbrojí kvůli sebeobraně, nebo naopak s cílem změnit *status quo*. Dilema odpovědi tvoří opozice strategie odstrašení a možnosti uklidnění. Pokud stát odpovídá nekonfrontačně na nerozpoznané nepřátelství, hrozí mu budoucí nátlak ze strany rivala. Když ale pro mylné podezření reaguje asertivně, vzniká riziko zvýšení vzájemného napětí, které žádná ze stran původně nechtěla. Tuto situaci „spirály“ nazývají Booth a Wheeler „*bezpečnostním paradoxem*“ (*security paradox*; Tamtéž: 5), který je pouze jedním z možných vyústění bezpečnostního dilematu. Booth a Wheeler proto tvrdí, že většina autorů bezpečnostního dilema nepochopila, neboť jej chybně ztotožňovala s bezpečnostním paradoxem. Když (neo)realisté mluví o tom, že bezpečnostní opatření nějakého státu přinesou ve finále méně bezpečnosti, popisují bezpečnostní paradox, nikoli bezpečnostní dilema jako takové (Tamtéž: 8–9).

Vedle bezpečnostních dilemat ale existují i „*strategické výzvy*“ (*strategic challenge*; Tamtéž: 9). Strategickou výzvu představuje stát, který je vnímán jako skutečná hrozba, u něhož se tedy jednoznačně vyřešilo dilema interpretace (úmysly jsou identifikovány jako nepřátelské a kapacity jako schopné poškodit). V této situaci tak již zbývá pouze dilema odpovědi – například zda v reakci zbrojit, nebo spíše posílit alianční svazky (Tamtéž 2008: 9).

Model odstrašení a model spirály

Naznačené odlišnosti v přístupech komplikuje ještě modifikovaná terminologie Roberta Jervise, u kterého bezpečnostní dilema splývá s „*modelem spirály*“ (*spiral model*; Jervis 1976: 62). Rozdíl mezi modelem spirály a takzvaným modelem odstrašení spočívá v tom, že zatímco model odstrašení bývá naprosto racionální reakcí na skutečně existující nebezpečí a *neslučitelnost* (*real incompatibility*; Tamtéž: 80) zájmů, model spirály předpokládá vznik zbytečné, doslova *iluzorní neslučitelnosti* (*illusory incompatibility*; Tamtéž: 80).

Vidíme zřetelně, že teorie odstrašení a model spirály si vzájemně odporují. Teoretici odstrašení se obávají nejvíce toho, že agresori podcení odhodlání obránců, zatímco teoretici spirály vidí největší nebezpečí v tom, že obě strany zvětčí nepřátelství druhého státu (Tamtéž: 84). Doporučení vyplývající z teorie odstrašení (rozmístění účinných zbraní, vůle bojovat i o věci nízké hodnoty) jsou podle modelu spirály těmi, která nejvíce zvýší napětí a přispějí k vytvoření iluzorní neslučitelnosti (Tamtéž: 84). Naopak kroky obhajované teoretiky spirály (snaha o ujištění druhé strany, vyhnutí se provokacím,

přistoupení k jednostranným krokům) povzbudí podle modelu odstrašení agresora k pochybám o ochotě druhých (hlavně velmoci garantující daný řád) klást mu odpor (Tamtéž: 82–84).

Když Jervis říká, že se státy musejí rozhodnout, zda se nacházejí v situaci odstrašení, nebo spirály (Booth – Wheeler 2008: 48), je to zjevně totéž, jako když Booth s Wheelerm hovoří o dilematu interpretace. Jervis předpokládá, že státy buďto (legitimně) usilují o bezpečnost (a pak je třeba jim dát ujištění a vyvarovat se modelu spirály), anebo jsou (zbytečně) „nenasytné“ (*greedy*; Tamtéž: 49), a tudíž zralé pro odstrašení. Jervisův model odstrašení tedy odpovídá situaci, která je vyhodnocena – slovy Boothe a Wheelera – jako strategická výzva (Tamtéž: 47).

Naopak to, co Jervis nazývá modelem spirály, ztotožňují mnozí s bezpečnostním dilematem, respektive bezpečnostním paradoxem (Tamtéž: 45–46). Jervis sám bez jasného vymezení implicitně směšuje bezpečnostní dilema a model spirály, řada autorů pak považuje oba pojmy za synonymní. Jiní však tento přístup kritizují, neboť bezpečnostní dilema nelze jen tak zaměňovat za model spirály. Bezpečnostní dilema sice produkuje spirály, ale všechny spirály (zhoršujících se vztahů) nejsou důsledkem bezpečnostního dilematu – někdy za ně může regulérní konflikt ofenzivně- a defenzivněrealistického státu nebo dvou ofenzivněrealistických států (Tang 2009: 616).

Je-li však skutečně příčinou napětí bezpečnostní dilema, lze jej významně omezit. Zejména vysoké náklady války, a naopak zisky z kooperace zmírňují následky bezpečnostního dilematu (Jervis 1978: 177), stejně jako případný inspekční systém, jenž eliminuje nejistotu ohledně úmyslů partnerů (Tamtéž: 181). Bezpečnostní dilema by se totiž skoro vytratilo, pokud by šlo jasně rozlišit obranné zbraně od útočných a pokud by obrana měla výhodu před útokem (Collins 2004: 40). Pak by bylo v principu možné zvýšit vlastní bezpečnost, aniž by to ohrožovalo bezpečnost druhých (Glaser 1997: 186). Realisté se nicméně domnívají, že je těžké spolehlivě učinit takovéto rozlišení (Jervis 1978: 201).

V každém případě ale platí, že bezpečnostní dilema nemusí přinášet pouze tragické výsledky, může vést i ke kooperaci (Booth – Wheeler 2008: 7). Až dosud jsme popisovali pouze proces gradace vzájemných antipatií. Postupovat však lze i opačným směrem – totiž po „*sestupné spirále nepřátelství*“ (*downward spiral of hostility*; Tamtéž: 6), jejímž příkladem je chování Michaila Gorbačova (Tamtéž: 147), jenž uspěl se svými gesty vůči Západu, který oplácel stejnou mincí, což vyústilo v nenásilný konec studené války. Jak Gorbačov, tak Reagan projevíli velkou dávku toho, co Booth a Wheeler nazývají „*citlivostí k bezpečnostnímu dilematu*“ (*security dilemma sensibility*; Tamtéž: 7). Jde o schopnost a ochotu docenit význam strachu v chování druhých, včetně vlivu vlastních opatření na tento strach. Nově probuzená americká i sovětská citlivost k bezpečnostnímu dilematu (Tamtéž: 155, 228) pomohla stabilizovat důvěru ve vzájemných vztazích, a tak alespoň částečně překonat negativní tendence bezpečnostního dilematu (Tamtéž: 7).

Vyvažování

Klasičtí realisté nicméně věřili, že nejučinnějším nástrojem k eliminaci bezpečnostního dilematu je zmírnění následků mezistátní rivality ustavením systému mocenské rovnováhy (Herz 1951: 209–210). Vůdčí neorealista Kenneth Waltz později ztotožnil teorii rovnováhy moci s teorií mezinárodní politiky vůbec (Waltz 1979: 117). Tendence vytvářející rovnováhu moci údajně existovaly, ať už se státy o tuto rovnováhu snažily, nebo ne. Na prvním místě však státy usilují o vlastní přežití, neboť jde o nezbytný předpoklad naplňování jakýchkoliv dalších cílů a protože v anarchii platí bezpečnost za nejvyšší cíl. Naopak moc není cílem sama o sobě – je prostředkem k dosažení bezpečnosti, ale její jednostranné navyšování nemusí přinést kýženou bezpečnost, jak jsme to viděli na bezpečnostním dilematu. Státy se proto podle Waltze nesnaží o mocenské zisky, neboť by tím vyprovokovaly ostatní k protireakcím. Hlavní starostí států není akumulovat moc, ale udržet

svou pozici v systému. Proto mezi státy převažuje vyvažování jakožto chování podporované systémem samým (Tamtéž: 126).

Vyvažování má několik různých forem. Stephen Walt rozlišuje mezi „tvrdým vyvažováním“ (*hard balancing*) a „měkkým (či měkkým) vyvažováním“ (*soft balancing*) a také mezi „vnějším vyvažováním“ (*balancing externally*) a „vnitřním vyvažováním“ (*internal balancing*). Tvrdé vyvažování je vyvažování vojenskými prostředky. Měkké vyvažování představuje hlavně cílevědomou koordinaci zaměřenou na dosažení výsledků odlišných od preferencí hegemonu. Měkké vyvažování se tedy snaží omezit schopnost hegemonu nucovat ostatním vlastní plány (Walt 2006: 126–127).

Za vnější vyvažování považuje Walt spojení sil více států proti hegemonovi (Tamtéž: 120), které může zahrnovat jak tvrdé, tak i měkké vyvažování. Vnitřním vyvažováním se naopak rozumí mobilizace vlastních zdrojů za účelem efektivnějšího odporu vůči silnějšímu státu (Tamtéž: 120). Protože však slabý stát nemá proti supervelmoci šanci, musí se zaměřit na asymetrickou strategii. Zejména pokud si obstará zbraně hromadného ničení, získá značnou imunitu proti nesmírné americké konvenční převaze (Tamtéž: 134).

Horizontální proliferace představuje proto nejkontroverznější způsob vyvažování, respektive změny v rovnováze moci (Gartzke – Jo 2009: 215, 226), neboť snižuje vliv exkluzivního klubu jaderných států (Tamtéž: 217). Takzvaní proliferační optimisté přitom věří, že proliferace napomáhá stabilitě. Jaderné zbraně působí jako mocné odstrašení, tudíž potlačují tendence k použití síly, a to i té konvenční (Tamtéž: 212). Státy se budou snažit konfliktům vyhnout, neboť by se pro ně mohly stát příliš nákladnými, takže *status quo* si troufne zpochybnit méně vyzvatelů (Tamtéž: 214). Koneckonců právě jaderným zbraním se obvykle přisuzuje zásluha na tom, že studená válka nikdy nepřerostla ve válku horkou (Tamtéž: 213, 215). Optimisté jako Waltz se rádi opírají o tuto zkušenost, která podle nich potvrzuje, že ať už získal jaderné zbraně kterýkoliv stát, choval se pak vždy opatrně (Sagan – Waltz – Betts 2007: 137). Ani jaderný Írán by tedy nepředstavoval nebezpečí (Tamtéž: 136–138).

Proliferační pesimisté jako Sagan se naopak jaderného Íránu obávají (Tamtéž: 141). Rozšíření jaderných zbraní hrozí podle nich zvýšit riziko válečného střetnutí, třeba tím, že přispěje k větší agresivitě nukleárních států (Tamtéž: 139, 141), k zosílení všeobecného strachu a k větší pravděpodobnosti různých špatných odhadů (Gartzke – Jo 2009: 209, 215). Pod ochranou nukleárního deštníku může stát snáze sledovat ambiciózní politiku (Tamtéž: 211, 215), zejména vůči nejaderným státům.

Modalitty odstrašení

Argumenty proliferačních optimistů i pesimistů lze vztáhnout i na šíření balistických raket, které ostatně slouží především jako případné nosiče jaderných zbraní. Tím také vstupuje do hry protiraketová obrana (včetně svého třetího pilíře), která má různé role v závislosti na modalitě odstrašování. První modalitu představuje „*staronové strategické odstrašování*“ mezi USA a Ruskem (Hynek 2008: 11). Tato modalita se nadále řídí logikou vzájemně zaručeného zničení (*mutual assured destruction – MAD*). V tomto kontextu působí protiraketová obrana jako destabilizující prvek (Hynek 2010: 437), neboť činí jednu ze stran méně zranitelnou (Hynek 2008: 8).

Druhá modalita popisuje situaci odstrašování takzvaných *darebáckých států* (Tamtéž: 11). V případě druhé modalitty je tedy funkce protiraketové obrany „skutečně obranná“, neboť spočívá ve zničení jaderných střel odpálených v rámci nevyprovokovaného prvního úderu ze strany „darebáckého“ státu (Tamtéž: 12). Tato modalita totiž vychází z obavy, že představitelé darebáckých států nemusí jednat rozumně (Lowry 2001: 111), a proto je třeba, aby USA rozmístily jako doplněk klasického odstrašování omezený systém protiraketové obrany (Hynek 2010: 442).

Zároveň se ale dá očekávat, že USA s funkční protiraketovou obranou budou „řešit krizi s tzv. darebáckými státy pomocí tvrdších prostředků“ (Hynek 2008: 12). Tento scénář

nás přivádí k třetí modalitě odstrašení, která se vztahuje na případ „*reverzního odstrašování od intervence v regionálních konfliktech*“ (Tamtéž: 11). Ve třetí modalitě tedy protiraketová obrana dovoluje provést bez větších obav eventuální intervenci v regionální krizi, specificky v citlivé oblasti Blízkého východu. Původně plánovaný třetí pilíř by poskytl Washingtonu potřebný „*manévrovací prostor k regionální intervenci*“, neboť případný odvetný iránský jaderný útok (vůči Evropě) by byl polskými interceptory odražen (Tamtéž: 13).

Nastíněný rozbor několika různých modalit odstrašení odkazuje k jednomu z důležitých aspektů bezpečnostního dilematu, totiž ke „*dvoznačné symbolice*“ (*ambiguous symbolism*) zbraní (Booth – Wheeler 2008: 1, 4). Ta se týká i protiraketové obrany, která může sloužit jak (čistě) obranným (druhá modalita), tak i (spíše) útočným cílům (intervence v třetí modalitě).

Ofenzivní realismus

V nadcházejícím oddíle stručně představíme *ofenzivní realismus* (někdy též nazývaný „*agresivní realismus*“) jakožto protiklad defenzivního realismu, k němuž se vázal předchozí výklad o klasickém bezpečnostním dilematu. Hlavní rozdíl mezi těmito proudy spočívá ve sporu o to, zda státy motivuje spíše (neškodná) snaha o bezpečnost, nebo (nebezpečné) úsilí o moc (Smith – Hadfield – Dunne et al. 2008: 160). Ofenzivní realismus ztělesňuje druhou variantu, čímž vytváří kontext pro imperialistické bezpečnostní dilema.

Ofenzivní realismus dovádí do krajnosti základní rysy všech realistických přístupů, hlavně mocenský materialismus (Guzzini 2004: 218–219) a skepticismus (Tamtéž: 235). Vůdčí ofenzivní realista John Mearsheimer (2001) zdůrazňuje fundamentální nejistotu v anarchickém mezinárodním systému, zejména nejistotu ohledně (budoucích) úmyslů ostatních států. Tak jako se mění úmysly, tak i dnešní spojenci se mohou stát příštími oponenty. Dilema interpretace tak Mearsheimer rozetnul jednoznačným příklonem k předpokládání nepřátelských úmyslů těch, kteří mohou uškodit, a dilema odpovědi následně zredukoval na správnou volbu ofenzivní strategie (Booth – Wheeler 2008: 37). Agresivně hromadit moc mají údajně všechny velmoci (Toft 2005: 381). Státy se totiž podle Mearsheimera nemohou spokojit s relativně výhodnou pozicí v systému, jak se domníval Waltz. Naopak – budou usilovat o hegemonii a její udržení (Booth – Wheeler 2008: 33, 37). Snahou velmocí tak není nic menšího než dostat se na pozici nejsilnějšího státu (Tamtéž: 37) se schopností (vojensky) ovlivňovat dění ve světě (Yordán 2006: 146). V těchto intencích se hegemon musí zabezpečit před případnou (jadernou) odvetou jiných států (Tamtéž: 129). A právě k tomuto účelu slouží protiraketová obrana, zejména ve třetí modalitě odstrašení.

Nejen ve vztahu k protiraketové obraně ofenzivní realismus argumentuje, že velmoci budou vždy usilovat o to, aby vyvinuly nové (vojenské) technologie jako první, ať už proto, že si tím zajistí jasnou převahu, nebo alespoň zabrání ostatním v získání jednostranné výhody (Booth – Wheeler 2008: 278). Už jen z tohoto důvodu bude jakýkoliv typ protiraketové obrany představovat určité bezpečnostní dilema, neboť nejistota probouzí ve státech pocit, že musí sami co nejrychleji zahájit výzkum, popřípadě rozmísťování systému, jinak totiž hrozí, že je předběhne konkurence (tímto způsobem se kdysi v USA ospravedlňoval i horečnatý vývoj atomové bomby; Herz 1962: 242).

Booth a Wheeler tvrdí, že ofenzivní realisty lze označit za nejdůslednější dědice konceptu bezpečnostního dilematu (Tamtéž: 35, 37). Defenzivní realisté však tento názor zcela odmítají. Mearsheimer podle nich existenci bezpečnostního dilematu buďto vůbec neuznává, nebo ji nepovažuje za dostatečnou brzdu maximalizace moci, kterou tak silně doporučuje (Glaser 1997: 196), neboť logika bezpečnostního dilematu přece spočívá v paradoxní kontraproduktivě jednostranných snah o získání (vojenské) výhody (Tamtéž: 196). Mearsheimer ale neproblematicky nabádá k hromadění moci, jako kdyby tím

státu nehrozilo, že si stejně nakonec v důsledku vyvažujících reakcí ostatních nijak nepolepší (Toft 2005: 392).

Pokud totiž podle ofenzivních realistů vyžaduje bezpečnost získání vojenské převahy (Booth – Wheeler 2008: 61), půjde vždy o bezpečnost na úkor jiných. Takovéto pojetí připomíná bezpečnostní dilema, jak jej chápe Jack Snyder (1985) – jako situaci, kdy bezpečnost jednoho státu vyžaduje (zvýšenou) nejistotu (a/nebo nedostatek bezpečnosti – *insecurity*) druhých. Tento specifický případ nazývá Snyder „*imperialistickým bezpečnostním dilematem*“ (*imperialist security dilemma*), čímž rozšířil využití konceptu bezpečnostního dilematu i na vztahy mezi státy, které nelze všechny označit za defenzivněrealistické, tj. prosté (nepřátelských) mocenských úmyslů.

Imperialistické bezpečnostní dilema se objevuje tam, kde stát usiluje o hegemonii a/nebo její udržení. Obvykle tedy vzniká mezi slabším (domněle) revizionistickým státem a velmocí střežící *status quo*. Imperialistické bezpečnostní dilema pramení ze snahy takovéto velmoci uhájit existující řád zastrašením těch, kteří by jej mohli narušit (Collins 2004: 34). Proti potenciálním vyzyvatelům si úřadující hegemon nejspíš pořídí zbraně schopné projekce síly. Imperialistické bezpečnostní dilema tak vyjadřuje nárok určitého státu na dominanci zahrnující podřízené postavení druhých včetně jejich větší zranitelnosti (Tamtéž: 36).

EMPIRICKÁ APLIKACE

John Herz na konci svého života napsal, že s nástupem Bushovy administrativy USA vyhotily bezpečnostní dilemata jiných států (dle Booth – Wheeler 2008: ix). Jako příklad uvedl útok na Irák, jež označil za „*agresivní válku*“ vedenou snahou udržet či posílit americkou nadvládu (Tamtéž). Ken Booth a Nicholas Wheeler na závěr své knihy varovali před nebezpečím nových závodů ve zbrojení. Největší nedůvěru hrozí podle nich vzbudit dvě věci: americká protiraketová obrana a (s ní související) proces další militarizace vesmíru, rovněž nastartovaný Washingtonem (Tamtéž: 270).

Podle Walta proto také během úřadování George Bushe jr. posílily ve světě tendence k vyvažování (2006: 125). Příkladem vyvažování je i iránský jaderný program. V následujícím oddíle tedy popíšeme, jakou podobu mělo bezpečnostní dilema ve vztahu USA–Irán, čímž ověříme význam tohoto teoretického konceptu pro pochopení studovaného případu. Zároveň nastíníme praktické způsoby, jak zmiňované bezpečnostní dilema zmírnit.

Přínos modelu odstrašení a modelu spirály otestuje výklad americké politiky vůči Íránu, stejně jako diskuse o možných motivech iránského zbrojního programu. Pokusíme se přitom podpořit názor, že Irán patří mezi defenzivněrealistické státy, zatímco USA projevovaly tendenci jednat ofenzivněrealisticky.

Dále doložíme teoretickou hodnotu druhé a třetí modality odstrašení, které nám umožní rozlišit různé role (třetího pilíře) protiraketové obrany ve vztahu USA–Irán. Jaké byly hlavní důvody budování „deštníku“, objasní analýza toho, zda se experti připravovali na scénář druhé, či třetí modality. Koncept modalit odstrašení přitom propojíme s jednotlivými typy bezpečnostních dilemat. Konkrétně budeme argumentovat, že zatímco na druhou modalitu lze nahlížet optikou klasického bezpečnostního dilematu, třetí modalita představuje naopak kontext pro imperialistické bezpečnostní dilema.

V nadcházejícím oddíle také vysvětlíme, že Bushův plán třetího pilíře představoval pro Rusko nebezpečí, čili pokud Washington nechtěl svými instalacemi ve střední Evropě Moskvu ohrozit, způsobil v americko-ruských vztazích klasické bezpečnostní dilema, jehož různé dimenze popíšeme. Zároveň ukážeme, že bezpečnostním dilematem lze vysvětlit i Obamovo rozhodnutí opustit Bushův projekt třetího pilíře. Ruské obav z tohoto projektu přitom zasadí do měnicího se kontextu první modality odstrašení, která umožní pochopit, jak protiraketová obrana Washingtonu přispívá k větší asymetrické zranitelnosti Moskvy. V této souvislosti dále zmíníme (avizovaná) ruská protiopatření v reakci

na americký „deštník“, tj. jednotlivé typy a praktické příklady vyvažování ze strany Moskvy. Na závěr budeme ovšem argumentovat, proč je pravděpodobné, že USA ve skutečnosti jednaly záměrně s cílem snížit bezpečnost Ruska, pro něž tak třetím pilířem nevytvořily bezpečnostní dilema, ale strategickou výzvu motivovanou ofenzivněrealistickými ambicemi.

K otestování hypotéz vyplývajících z výše nastíněných teoretických přístupů musíme operacionalizovat svůj hlavní analytický koncept, a sice klasické bezpečnostní dilema. To chápeme jako situaci, kdy stát při zvyšování vlastní bezpečnosti nechtěně sníží bezpečnost druhých či je v tomto směru alespoň zneklidní. Hypotéza odvozená z takto specifikovaného konceptu předpokládá, že USA při plánování obrany před Íránem znepokojí Rusko, které odpoví vyvažováním. Kritérium pro potvrzení dané hypotézy je tedy následující: třetí pilíř vytvořil v rusko-amerických vztazích klasické bezpečnostní dilema, pokud USA neusilovaly o ohrožení Ruska, které však přesto ohlásí protiopatření. Důvod pro zamítnutí výše nastíněné hypotézy poskytuje argument, podle něž třetí pilíř nemohl představovat klasické bezpečnostní dilema, pokud jej USA budovaly z jiných než (jen čistě) defenzivněrealistických pohnutek. V této souvislosti bude klíčové rozhodnout, nakolik USA motivovala ofenzivněrealistická snaha o hegemonii spíše než obavy o bezpečnost (vlastní či spojenců). Jestliže například USA usilovaly o zvýšenou zranitelnost Íránu, potom vyvolaly ve vzájemných vztazích nikoli klasické, ale imperialistické bezpečnostní dilema.

Íránsko-americké klasické bezpečnostní dilema

Raketový a jaderný program „darebáckých států“ (Írán, Severní Korea) lze interpretovat pomocí obou Jervisových modelů (Tan 2009: 5). Model odstrašení a z něj vyplývající asertivní reakce zvolíme tehdy, když vyhodnotíme Teherán či Pchjongjang jako strategickou výzvu (Tamtéž: 13). Jakmile se však přikloníme k názoru, že „darebácký stát“ zbrojí hlavně ze strachu (nebo kvůli domácí politice), pak je třeba jednat podle doporučení z modelu spirály, tj. vysílat ubezpečující signály a zdržet se vlastních vojenských kroků ve prospěch diplomacie a spolupráce. Tato vstřícnost se samozřejmě vymstí, jestliže se usmiřovaný stát ukáže jako opravdový nepřítel. A naopak, pokud chybně aplikujeme politiky vycházející z modelu odstrašení (sankce, hrozby silou) na defenzivněrealistický stát, zbytečně tak zvýšíme jeho obavy o bezpečnost a v konečném důsledku riskujeme dosažení – slovy Boothe a Wheelera – bezpečnostního paradoxu (Tamtéž: 13–14).

Protože si úmysly států nemůžeme být nikdy jisti (jak zdůrazňuje koncept bezpečnostního dilematu a ofenzivní realismus), obvykle se v rámci dilematu odpovědi kombinují postupy jak z modelu odstrašení, tak i z modelu spirály (Tamtéž: 5, 16). Bushova administrativa nicméně dlouho přistupovala k Severní Koreji v duchu modelu odstrašení (Tamtéž: 8) a stejně tak vůči Íránu, který se dočkal více trestů než pobídek (Maloney 2008: 38).¹ Washington uvalil na Teherán přísný sankční režim a začal plánovat výstavbu třetího pilíře své protiraketové obrany jako razantní odpověď na domnělou íránskou raketovou hrozbu (viz druhou modalitu odstrašení). Washington tím přiřkl Íránu jednoznačně agresivní úmysly (Wheeler 2007–2008: 8). Nicholas Wheeler argumentuje, že ideologický fundamentalismus neokonzervativců nepřipouštěl, že by Írán nemusel zbrojit ze zlé vůle, nýbrž kvůli bezpečnostnímu dilematu (Tamtéž: 6).

Největší kontroverze vzbuzoval íránský jaderný program, respektive údajná snaha Teheránu vyvinout atomovou bombu. Tuto strategickou zbraň ale může Írán chtít kvůli obavám o svou bezpečnost (Bock 2012: 3), nikoli z důvodů prestiže (Jensen 2008: 36) či mocenských ambicí (Tamtéž: 37). Řada analytiků skutečně věří, že íránský režim je motivován bezpečnostními zájmy a usiluje jen o obranný nástroj odstrašení (Sherrill 2012: 32). Co se však z pohledu Teheránu jeví jako „racionální prostředek sebeobrany“, vnímají jiné státy (hlavně Izrael a USA) jako projev nepřátelství (Bock 2012: 5). Celý spor proto jasně připomíná dynamiku klasického bezpečnostního dilematu (Tamtéž: 3) ústícího v související model spirály (Wheeler 2007–2008: 10), v rámci něhož se „darebácký“ stát

snaží výrobou a provokativním testováním svých zbraňových systémů vyjadřovat vlastní neústupnost a/nebo získat pozornost, respektive ústupky a vliv na případná jednání (Tan 2009: 6, 8–9).

Za této situace jak Washington, tak Teherán vnímaly samy sebe jako zahnané do defenzivy proti nesmiřitelnému nepříteli a ani jedna ze stran si podle všeho neuvědomovala, že její vlastní kroky vyvolávají strach a nejistotu protivníka (Wheeler 2007–2008: 10). USA přizívovaly iránské obavy výroky o „*ose zla*“ a Bushovou politikou preventivních válek a „*změn režimu*“. Následný americký útok na sousední Irák pak Teherán ještě více vylekal (Tamtéž). Washington zase znervózňuje iránská propaganda a hlavně podpora islamistickým skupinám v kombinaci s averzí vůči privilegovanému americkému spojenci Izraeli, což vše vyvolávalo v USA pocit, že konflikt je nevyhnutelný (Tamtéž: 10–11). Zejména iránský jaderný program interpretovala Bushova administrativa – po vzoru proliferáčnických pesimistů – jako ofenzivní krok (Tamtéž: 8) a jasně nebezpečí pro regionální stabilitu. Tatáž administrativa přitom Teheránu sama demonstrovala důležitost jaderných zbraní – zatímco nejaderný Irák vojensky obsadila, na deklarovaný jaderný status Severní Koreje zareagovala v roce 2005 poskytnutím bezpečnostních garancí režimu v Pchjongjangu, tedy tím, co je Íránu dosud ze strany USA odíráno (Bock 2012: 6).

Navíc ještě ani dnes nepanuje všeobecná shoda o tom, že Írán opravdu jaderné zbraně vyvíjí (Sherrill 2012: 32). Je myslitelné, že ačkoliv Teherán nejspíš směřuje k získání technického potenciálu k výrobě atomové bomby, stejně jako řada jiných zemí (Brazílie, Japonsko, Německo, Kanada) tuto schopnost nepřemění ve skutečný armádní program (Wheeler 2007–2008: 9). Přesto by i v tomto případě působila logika bezpečnostního dilematu, a to v souvislosti s dvojnásobným symbolismem (Tamtéž: 7) jaderných technologií. Jejich charakter totiž umožňuje snadný přechod z civilního na vojenské využití, čímž udržuje ve hře nejistotu ohledně (budoucích) úmyslů států, pro bezpečnostní dilema klíčovou.

Jak jsme však viděli v teoretické části, bezpečnostní dilema není osudové. Způsobů, jak z nešťastného modelu spirály uniknout, se nabízí hned několik. Návrhy na zlepšení vztahů zahrnují například podpis dohody o neútočení. Washington také může zkusit nabídnout Teheránu technologie na výrobu sluneční nebo větrné energie místo dosavadního tajného sabotování iránského jaderného programu. Cestu deeskalaci potenciálně otevírá i zmírňování sankcí ve prospěch většího začlenění Íránu do globální ekonomiky. Posílení důvěry lze očekávat také od případné snahy zapojit Írán do poválečné stabilizace Iráku a Afghánistánu a do izraelsko-arabského mírového procesu (Shoamanesh 2009: 8–12).

Tato a podobná doporučení vycházejí z kritiky modelu spirály – asertivní až konfrontační kurs Washingtonu se ukázal jako kontraproduktivní, mimo jiné i proto, že nechtěně přispívá k upevnění vlivu stoupců tvrdé linie v Teheránu (Tamtéž: 4). Neboť ačkoliv je Írán formálně teokracií vyžívající se v ostře protizápadní rétorice, teheránští politici dokážou jednat pragmaticky, v národním zájmu a podle klasických realistických maxim (Tamtéž: 3). Také ostatně chtějí hlavně zůstat v úřadě, což by jim válka s USA více než zkomplikovala (LeFevre 2008: 109).

Abychom tedy mohli Bushův plán třetího pilíře označit za klasické bezpečnostní dilema, musíme Írán „rehabilitovat“ jako defenzivněrealistický stát, který není nebezpečný. Skutečně nacházíme důvody pro tvrzení, že Teherán nepředstavuje bezpečnostní hrozbu, a to dokonce ani pro Izrael, nemluvě o Evropě či USA (Sherrill 2012: 40), kde Írán nemá žádné zájmy.

Podle kritiků projektu třetího pilíře byla hrozba iránských raket zveličována (LeFevre 2008: 107). K podobnému závěru došel i tým amerických a ruských expertů v analýze vypracované pro globální think-tank *The EastWest Institute* (Hecker – Holloway 2009: 17). Ještě důležitější je konstatování analýzy, že Írán postrádá motivy k útoku (Tamtéž: 3, 13).

To ovšem znevěrohodňuje scénář předpokládaný druhou modalitou odstrašení, podle níž USA potřebovaly protiraketovou obranu (její třetí pilíř) k odražení případného

omezeného raketového útoku ze strany Íránu. Dokonce ani takoví zastánci třetího pilíře jako polští představitelé nevykreslovali Írán jako hrozbu, na rozdíl od svých českých kolegů, kteří převzali oficiální zdůvodnění Bushovy administrativy (Hynek – Střítecký 2010: 182).

Jestliže ale zpochybníme pravděpodobnost varianty spojené s druhou modalitou odstrašení, nezbyvá než se přiklonit k názoru, že si Írán opatruje balistické rakety pouze jako prostředek odstrašení vnější agrese (Shoamanesh 2009: 8). Ostatně kdyby chtěl opravdu zaútočit na Západ, nebude kvůli tomu ve své vlastní zemi pracně konstruovat nákladné a snadno odhalitelné odpalovací rampy, raketové nosiče a jinou techniku, ale propašuje zbraně hromadného ničení na místo určené na lodi, letadlem, či dokonce jen v kufru (Peoples 2006: 428; Sessions 2008: 23).

Íránské vyvažování

Z uvedeného také vyplývá, že ani jaderný Írán není automaticky důvodem ke strachu (Schreer 2008: 45). Existuje jen minimální riziko, že by se Evropa stala obětí nukleárního raketového útoku, neboť chce-li Teherán atomovou bombu, pak nejspíš jako nástroj odstrašení čili garanci vlastní bezpečnosti (Mearsheimer 2011: 29), o níž má legitimní obavy, nejen ve světle opakujících se úvah o amerických a/nebo izraelských leteckých úderech (Talmadge 2008: 87–88). Írán tak svým vojenským programem hlavně reaguje – v rámci vnitřního vyvažování – na obrovskou převahu Washingtonu, který pro Teherán představuje v současnosti největší hrozbu (Bock 2012: 7). Nedůvěra Íránu vůči USA je navíc zakořeněná ve více než třicetileté historii nepřátelství, zahrnující soustavné americké pokusy o izolaci a podvracení íránského režimu (Shoamanesh 2009: 3), někdejší americkou podporu irácké agrese vůči Íránu v osmdesátých letech (Tamtéž: 7) a ještě předtím americkou účast na převratu v roce 1953, kdy byl svržen oblíbený a demokraticky zvolený premiér Mosaddek (Bock 2012: 5). Poslední velkou frustrující zkušenost prodělal Írán s USA v roce 2003 během prezidentského úřadování reformisty Chátamího, jenž významně pomohl Washingtonu v boji proti afghánskému Tálíbánu i proti iráckému Husajnovi (Shoamanesh 2009: 3–4), aniž by se však dočkal kladné odezvy na svůj velkorysý návrh normalizace vzájemných vztahů (Wheeler 2007–2008: 11).

Írán se kromě toho nachází v geopoliticky a energeticky mimořádně exponovaném regionu (Naji – Jayum 2011: 102), kde se kromě zájmů velmocí musí potýkat i s rivalitou okolních států. Připomeňme si historické okolnosti vývoje íránského jaderného programu. Vůdce revolučního Íránu ajatolláh Chomejní odmítal původně zbraně hromadného ničení a suspendoval i (Západem podporovaný) civilní jaderný program svrženého šáhova režimu (Bock 2012: 6). Ve válce iniciované Irákem však Bagdád použil proti Íráncům (se západní pomocí vyrobené) chemické zbraně, aniž by mezinárodní společenství tento zločin potrestalo. Právě hrůzná zkušenost vlastní zranitelnosti (a osamocení, která potvzovala neorealistický předpoklad o odkázanosti států na svépomoc) přivedla Írán k přehodnocení postoje k zbraním hromadného ničení. V polovině osmdesátých let 20. století pak Chomejní nabyl přesvědčení, že jedinou spolehlivou obranu poskytne Íránu pouze jaderná zbraň (Tamtéž).

Pocit ohrožení přitom přetrvává v Íránu do současnosti (Tamtéž). V roce 1997 například opět vygradoval konflikt s USA (Riedel 2008: 105) a jen o rok později se Írán ocitl na pokraji války s afghánským Tálíbánem (Tamtéž: 107). Írán nadto zůstává v jakémsi obklíčení – americké jednotky jsou dlouhodobě rozmístěny v Perském zálivu, v arabských blízkovýchodních státech, na Kavkaze i ve Střední Asii (Naji – Jayum 2011: 98). Írán má také kolem sebe v podstatě samé jaderné státy – Izrael na Západě, Rusko na severu, Pákistán a Indie na východě. Pokud tedy Írán také usiluje o vlastní jadernou zbraň, potvrzuje jen relevanci expertních zjištění, že největší motivace k horizontální proliferaci vzniká logicky v konfliktních regionech a tam, kde již jadernou zbraní disponuje nepřátelský sousední stát (Jensen 2008: 30). Pochopení pro Teherán vyjádřil v tomto směru i významný

izraelský vojenský historik Martin van Creveld, podle něhož je Írán orientován defenzivně: „*S ohledem na to, co se stalo Saddámu Husajnovi v roce 2003, by se dalo s úspěchem argumentovat tím, že iránské záměry jsou obranné, že vlastnictví jaderných zbraní tímto státem, pokud budou moudře použity k zastrašování, bude region spíše stabilizovat než naopak*“ (Creveld 2007: 361). Tímto hodnocením Creveld přitakává proliferačním optimistům.

Ofenzivní realismus USA vůči Íránu

USA s Íránem nespojují pouze vztahy konfrontace. Mezi oběma zeměmi nastalo i několik období „*détente*“. V roce 1998 se prezident Chátamí pokusil o sblížení s USA (Riedel 2008: 105). Slibný vývoj pokračoval i po útocích z 11. září 2001. Teherán pomáhal USA v boji proti Tálibánu a při konsolidaci Afghánistánu (Riedel 2008: 107). V roce 2006 bezprecedentním způsobem podpořil jednání s Washingtonem sám nejvyšší iránský duchovní vůdce (Maloney 2008: 39–40). Vstřícná gesta přicházela v různé době i z Washingtonu, ať již od Madeline Albrightové (Tamtéž: 27), či později od Condoleezy Riceové (Tamtéž: 34). Jak v tomto světle vysvětlit absenci skutečného zmírnění napětí? Jestliže například v Clintonově administrativě věřili, že „*odcizení mezi USA a Íránem není v zájmu žádné z obou zemí*“ (Riedel 2008: 105), proč se vzájemné vztahy nakonec ještě zhoršily?

USA možná špatně chápou situaci a pohnutky Íránu (Tamtéž: 101). Neadekvátní vstupní předpoklady pak vedly (Bushovu administrativu) k chybným politikám (Maloney 2008: 26–29). Příkladem kontraproduktivního amerického postupu bylo zahrnutí Íránu do takzvané osy zla v projevu prezidenta Bushe v lednu 2002. Tento akt zbytečně nahrál iránským jestřábům a přiměl Teherán k ukončení rozhovorů vedených s Washingtonem ohledně Afghánistánu. Bushova administrativa také nedocenila negativní důsledky svého ještě závažnějšího rozhodnutí z roku 2003 uzavřít „ženevský kanál“, zprostředkovávající takřka jediné styky mezi oběma zeměmi. Tento krok přitom posílil nedůvěru iránských politiků, kteří se cítili podvedeni, neboť za svou spolupráci a nabízené ústupky nezískali reciproční odměnu. Je pravděpodobné, že i tato epizoda přispěla k neúspěchu pozdějších amerických snah o přímé jednání s Teheránem ohledně jeho jaderného programu (Tamtéž: 29–34).

Nelze však vyloučit ani vysvětlení, že Bushova administrativa neměla ve skutečnosti na spolupráci zájem (Hermann 2010: 19), ba dokonce že chtěla vojenskou konfrontaci (Fathollah-Nejad 2007: 52–53, 63). USA potřebují kontrolovat oblast Blízkého východu kvůli udržení své globální hegemonie (Tamtéž: 3; Naji – Jayum 2011: 103). Írán se však této kontrole vymyká. Proto Washington podporoval „*změnu režimu*“ v Teheránu (Kubbig 2008: 6), s nímž v letech 2003 až 2006 odmítal jakkoliv komunikovat (Maloney 2008: 34), a to přesto, že Írán v této době zastavil svůj (vojenský) jaderný program (Tamtéž: 26) a nabízel urovnání vztahů ve všech sporných oblastech (Riedel 2008: 107–108).

K podezření z pokrytectví, dvojích standardů a skryté agendy přispívaly i jiné kroky Bushovy administrativy, hlavně jaderná spolupráce s Indií (Fathollah-Nejad 2007: 33, 47), která – na rozdíl od Íránu – není signatářem takřka univerzální smlouvy NPT. Mezi lety 2005 a 2006 zároveň Bushova administrativa nepřála ruským pokusům o diplomatické řešení problému s Íránem (Tamtéž: 45–46), zřejmě i proto, že v Íránu tou dobou probíhaly tajné americké operace (využívající i etnických menšin) s cílem zemi destabilizovat (Kubbig 2008: 26).

Zároveň USA začaly prosazovat projekt třetího pilíře protiraketové obrany jako nezbytný předpoklad případné budoucí regionální intervence. Primární důvod pro „deštník“ spočíval totiž v možném vývoji popisovaném třetí modalitou odstrašení (Schreer 2008: 46). Potvrzovali to sami zastánci protiraketové obrany, podle nichž „*klíčovým problémem, jemuž čelí USA, Evropa a Kanada na prahu 21. století, není, jak zastrašit darebácké státy před odpálením jaderného útoku, nýbrž jak nejlépe zabránit tomu, aby si myslely, že mohou odstrašit USA nebo NATO od spuštění ... intervence*“ (Harvey 2000–2001: 73).

A právě proto, že ponechává ve hře variantu intervence, by protiraketová obrana poskytla USA a/nebo NATO větší vyjednávací sílu v případě krizí (Tamtéž: 75).

V blízkovýchodním regionu by takovouto krizí způsobil konflikt Íránu s Izraelem nebo se Saúdskou Arábií či Spojenými arabskými emiráty (Pradhan 2011: 273). Nějakou formu západní intervence by si vyžádal i íránský pokus zablokovat strategickou Hormuzskou úžinu s cílem způsobit výpadky v dodávkách ropy na světové trhy (Talmadge 2008: 82). Analytici ovšem předpokládají, že by Teherán přistoupil k tomuto obávanému (ve skutečnosti ale riskantnímu a sebepoškozujícímu) kroku pouze v odvětví za předchozí americký či izraelský útok (Tamtéž: 87–88). Zároveň nesmíme přehlížet, že Washington může chtít zasáhnout na Blízkém východě nezávisle na tom, zda se Írán či jiná země chová agresivně. USA mají důvod intervenovat v oblasti i jen proto, aby si v ní udržely významný vliv, hlavně kvůli zainteresovanosti na ropě (Iseri 2009: 30; Naji – Jayum 2011: 95).

Lze tedy argumentovat, že za americkým plánem (třetího pilíře) protiraketové obrany bylo spíše ofenzivněrealistické úsilí o moc než opravdové obavy o národní bezpečnost (Barry 2010: 16). Jinými slovy: ofenzivní využití deštníku v rámci třetí modalit odstrašení se ukazuje jako nejvěrohodnější vysvětlení potřeby protiraketové obrany (Rosenfield 2009: 207, 211–212). Potvrzuje to i publikace vydaná brněnskou Univerzitou obrany: „*Věrohodná eliminace nukleárního potenciálu menších států je nezbytným krokem pro udržení postavení supervelmoci i do budoucna. Protiraketová obrana, obrazně řečeno, vyráží z ruky menším státům jejich (jaderné) ‚eso‘ a umožňuje klasické uplatňování převahy v oblasti konvenčních sil*“ (Galatík – Krásný – Zetocha 2008: 121). Shodný pohled nabízí i studie washingtonského think-tanku PNAC (*Project for the New American Century*), k jehož přívržencům patřili významní jestřábi Bushovy administrativy jako Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz a Dick Cheney. Zmiňovaná studie uvádí, že „darebácké státy“ vyvíjejí balistické rakety a jaderné zbraně k odstrašení americké intervence (Rebuilding America's Defenses 2000: 4). USA proto musejí urychleně vybudovat „globální protiraketovou obranu“, která jim i v budoucnu dovolí projekci síly po světě (Tamtéž: 12). Bushova administrativa nechápala protiraketovou obranu jako čistě obranný prostředek, ale jako součást takzvané *Nové triády*, sestávající i z útočných zbraní (Peoples 2006: 429).

Také proto lze tvrdit, že americkou zahraniční politiku vystihoval ofenzivní realismus, zejména od nástupu Bushovy administrativy (Yordán 2006: 127; Iseri 2009: 27). Právě intervence v Afghánistánu i v Iráku jsou podle tohoto názoru „*zřejmým produktem ofenzivněrealistického cíle*“, totiž podepření pozice USA jako jediné supervelmoci (Iseri 2009: 28). Zatímco tedy Írán „*nikdy neproklamoval snahu napadnout sousední země*“ (Rašek 2007: 10), USA opakovaně útočily a zároveň si protiraketovou obranou zajišťují svobodu jednání pro další intervence. To nás přivádí k závěru, že plánovaný třetí pilíř americké protiraketové obrany představoval – v kontextu třetí modalit odstrašení – imperialistické bezpečnostní dilema.

Viděli jsme, že imperialistické bezpečnostní dilema vzniká ve vztazích mezi státy, které nejsou (všechny) defenzivněrealistické a kdy jeden z nich spojuje svou bezpečnost se zvýšenou nejistotou druhého. Imperialistické bezpečnostní dilema souvisí s úsilím určitého státu o hegemonii, vyvstává proto obvykle mezi slabším (domněle) revizionistickým státem a velmocí chránící *status quo*. V rámci imperialistického bezpečnostního dilematu si hegemon pořízuje prostředky usnadňující projekci síly. Za imperialistickým bezpečnostním dilematem se tedy skrývá nárok jednoho státu na dominanci zahrnující větší zranitelnost druhých.

Na první pohled se zdá, že parametry třetí modalit odstrašení odpovídají docela dobře nastíněné teorii imperialistického bezpečnostního dilematu. USA lze označit za hegemon na se zájmem o udržení mocenského *status quo* (nejen) na Blízkém východě, který podle Washingtonu (revizionistický) Teherán (potenciálně) ohrožuje (Lieber – Press 2006b: 39).

Zároveň zjevně platí, že USA v této modalitě nemohou být označeny za čistě defenzivně-realistický stát, neboť si svojí protiraketovou obranou nezajišťují vlastní bezpečnost, ale spíše prostor pro případnou vnější ozbrojenou akci (Singh 2001: 146; 148–149; Peňa 2003: 8). Protiraketová obrana je z tohoto pohledu příkladem prostředku projekce síly, prostředku, jenž si opatřuje hegemon, jak předpokládá koncept imperialistického bezpečnostního dilematu. Možnost USA intervenovat díky „deštníku“ pak vytváří větší nejistotu pro Írán, jak rovněž předpokládá imperialistické bezpečnostní dilema. USA tak *de facto* vyžadovaly, aby Írán uznal jejich dominanci (a vojenskou dominanci amerického spojení Izraele, dosud jediného jaderného státu v regionu) a akceptoval vlastní větší zranitelnost (nepokoušel se výrobou jaderných zbraní o dosažení nenapadnutelnosti). Z těchto důvodů lze pohlížet na třetí modalitu odstrašení (a roli protiraketové obrany v ní) optikou imperialistického bezpečnostního dilematu.

Rusko-americké klasické bezpečnostní dilema

Na tomto místě se pokusíme ukázat, že zvažovaný radar v Česku a interceptory v Polsku představovaly pro Moskvu – kromě geopolitického oslabení – i přímé „vojenskotechnické ohrožení“ (Mangott – Senn 2007a: 10). Zatímco by tedy USA svou bezpečnost po instalaci třetího pilíře zlepšily (Brookes 2008), bezpečnost Ruska by se naopak snížila (Riqiang 2008: 41), byť třeba jen nepatrně. Ale protože Washington třetím pilířem oficiálně nechtěl nijak Rusko ohrozit (Tamtéž: 39), můžeme tento projekt označit za klasické bezpečnostní dilema, tj. situaci, kdy vojenské kroky motivované bezpečnostními obavami (třetí pilíř) jednoho státu (zde USA) neúmyslně vytvářejí (pocit) nebezpečí pro druhé (zde Rusko).

Co nasvědčuje tomu, že třetí pilíř vojensky ohrožoval Rusko, jehož bezpečnost tak snižoval? Na prvním místě je třeba zmínit, že plánované interceptory v Polsku byly nejspíš schopné sestřelit i ruské mezikontinentální balistické rakety (ICBM; Tamtéž: 65).² V tomto smyslu byly údajně ohroženy zejména případné ruské ICBM odpálené z prostoru raketových základen Tejkovo a Tatiščevo (Mangott – Senn 2007b: 13). Zároveň existovalo podezření, že americké interceptory v Polsku mohly posloužit i přímo k útoku buď na ruské vesmírné satelity (Saanio 2010: 48), nebo jako nosiče jaderných hlavic zaměřených na Rusko (Coyle – Samson 2008: 8).

Také plánovaný americký radar v Česku kolidoval s ruskými bezpečnostními zájmy. Moskva toto zařízení vnímala „oprávněně“ jako „potenciálně dotěrné“ (Gard 2007: 2), neboť „umístění radarových zařízení v blízkosti Ruska dovolí USA strategicky využitelný stálý a precizní kontrolní pohled na pohyb raket v určitých sektorech (jejich) balistické letové dráhy“ (Mangott – Senn 2007a: 10). Zvažovaný radar v Česku tak patrně mohl sloužit účelům vojenské špionáže³ jako jakési „velké oko k nahlížení do raketového dění v Rusku“ (Vašíček 2008: 10). Americký radar v Česku by se navíc hodil v případě jaderné konfrontace (doslova „v situaci nukleární války“) mezi Ruskem a USA (Mangott – Senn 2007a: 10).

Z výše řečeného vyplývá, že rozvoj americké protiraketové obrany včetně Bushova plánu třetího pilíře měnil v ruský neprospěch kontext první modalitě odstrašení (Riqiang 2008: 41, 65). Ve stejné době se navíc objevilo varování, že končí éra MAD a nastává pomalu „jaderné prvenství“ USA (Lieber – Press 2006b: 8, 11),⁴ což znamená, že Washington získává schopnost zlikvidovat překvapivým prvním úderem ruské (a ještě více čínské) strategické síly (Tamtéž: 8, 32). Uvedená argumentace přirozeně Rusko zneklidňovala (Conley – Tsyppin 2008: 3) a vyvolala vlnu polemik, které rezonovaly i v českém prostředí. Jako v USA, i v domácí akademické obci se vyprofilovaly dva protichůdné tábory – jeden více či méně sdílající Lieberův a Pressův alarmismus (Švestka 2008) a druhý, jenž jejich názory odmítá (Suchý 2007).

Kromě nejistoty ohledně poměru sil v první modalitě odstrašení přispívala k vyostření bezpečnostního dilematu (ofenzivním realismem zdůrazňovaná) nejistota o budoucích

úmyslech zúčastněných států. V tomto případě stojí Rusko (a jiné země) před nepříjemnou otázkou, jestli (jak dlouho) zůstane americký protiraketový systém „omezený“, či zda se USA nerozhodnou jej dále rozšiřovat.

Není proto radno přehlížet, že i takzvaná hlavní dohoda o radaru (Dohoda mezi Českou republikou a Spojenými státy americkými o zřízení radarové stanice protiraketové obrany Spojených států v České republice) obsahovala zmínku o „pokračujícím rozvoji celosvětového systému protiraketové obrany“ (Dohoda mezi ČR a USA 2008: čl. X, 8). Co všechno a jakým tempem chtěly USA rozvíjet, zůstává nejisté, a tato nejistota vytvářela vážné bezpečnostní dilema. Pro Moskvu (neřku-li Peking) musela například znít více než hroživě informace, že Washington hodlal rozmístit v rozmezí let 2008 a 2012 až 300 protiraketových střel (Rašek 2007: 8), což by představovalo obrovský skokový (a Íránem či Severní Koreu naprosto nezdůvodnitelný) nárůst, uvážíme-li současný počet amerických interceptorů, který se pohybuje kolem dvou desítek (Suchý 2007: 32).

Budoucí navyšování stavů interceptorů by se ospravedlnilo stále silnější hrozbou z Íránu (Misher 2009: 12). Zastánci třetího pilíře sice hovořili o obraně před omezeným útokem několika málo raketami, avšak došlo-li by opravdu k útoku, nebyl by nutně takto omezený (Samson 2007: 496). Rozsáhlejší obrana Evropy by předpokládala více interceptorů, které by ovšem vyostřily obavy Ruska o vlastní bezpečnost. Prominentní kritici „deštníku“ skutečně varovali, že zamýšlených deset interceptorů v Polsku bude pouze počáteční fází projektu dislokace (evropské části) americké protiraketové obrany (Lewis – Postol 2008: 38). Za pravdu jim v jistém smyslu dávali i někteří zastánci Bushova plánu třetího pilíře, když ze svého hlediska logicky apelovali, aby se americký systém stal (postupně) „robustnějším“ (Sessions 2008: 27), a to kvůli paralelně se zdokonalujícím arzenálům nepřátel. Také vlastní dokumenty americké vlády obsahovaly zmínku o tom, že evropský pilíř má být určitým výchozím bodem pro pozdější vylepšené a rozšířené protiraketové obrany (Misher 2009: 12). Vše zkrátka napovídalo tomu, že americká protiraketová obrana je program s nebezpečně „otevřeným koncem“ (Dvorkin 2007: 22) – i v případě uvažovaného radaru v Česku zůstávala ve hře varianta jeho budoucí modernizace, tj. vylepšení výkonnostních parametrů. Navštěvovala tomu zřejmě i následující pasáž z již zmiňované hlavní dohody o radaru: „Spojené státy mohou na radarové stanici podle vlastního uvážení udržovat, vybavovat a provozovat objekty a infrastrukturu protiraketové obrany, včetně provozních a podpůrných zařízení a infrastruktury“ (Dohoda mezi ČR a USA 2008: čl. VII, 1). Jinak řečeno, Washington by například mohl u radaru v Česku zvýšit počet „vysílajících/přijímajících (T/R) modulů“ (Hynek 2008: 20), a to potenciálně až více než čtyřnásobně (Lewis – Postol 2008: 34). Vyloučit nešlo ani scénář, podle něž by USA později k třetímu pilíři přičlenily i další radary, zejména již provozovaný radar GLOBUS II v norském Vardø, sloužící k monitoringu zkušebních letů ruských raket (Lewis – Postol 2008: 35–36), ale eventuálně i ke stejným účelům využívaný radar umístěný na námořní platformě poblíž Aleutských ostrovů u Aljašky (Mangott – Senn 2007a: 10).

Tiživou nejistotu vzbuzovaly i budoucí americké úmysly stran případného rozšiřování systému protiraketové obrany o vojenské instalace v kosmickém prostoru. V této souvislosti stojí za pozornost, že „prezident Bush ... de facto obnovil Reaganovu myšlenku umístění zbraňových prvků do vesmíru, i když jejich cíl, povaha a rozsah jsou zčásti odlišné“ (Hynek 2008: 20). Navíc „jak americké ministerstvo obrany, tak i Kongres a řada expertních institucí intenzivně diskutují o možnosti umístění protibalistických řízených střel do vesmíru“ (Tamtéž: 21). Washington zároveň v oficiálních dokumentech otevřeně deklaroval záměr vytvořit si kapacity a plány zajišťující americkou svobodu jednání ve vesmíru při odeprání této svobody (potenciálním) rivalům (Duvall – Havercroft 2008: 755, 761). Protiraketovou obranu šlo v tomto kontextu označit za jeden ze způsobů, jak se „zmocnit geopolitické vlády nad orbitálním prostorem“ (Tamtéž: 756). Hrozící militarizace kosmu byla ostatně i jedním z důvodů, proč Kanada –

jinak spojenec Washingtonu – nakonec svou účast na americkém „deštníku“ odmítla (Barry 2010: 16, 21).

Ruské vyvažování

Z výše řečeného vyplývá, že realizací Bushova plánu třetího pilíře ve střední Evropě by USA způsobily klasické bezpečnostní dilema (Saanio 2010: 3, 15). Uvedený závěr vychází ze zjištění, že zatímco by USA svoji bezpečnost (ve vztahu k Íránu) třetím pilířem posílily, nechtěně by zároveň poškodily bezpečnost ruskou (Tamtéž: 4, 19). Takto pojatý projekt protiraketové obrany tedy hrozil přinést negativní důsledky generované logikou bezpečnostního dilematu.

Bezpečnostní dilema totiž úzce souvisí s dalším konceptem představeným v teoretické části – s vyvažováním. Pokud chce stát dodatečným zbrojením zvýšit vlastní bezpečnost, vyvolá pravděpodobně vyvažující reakce svých rivalů, i když nemá agresivní úmysly. Kvůli těmto protiopatřením pak může být výsledná bezpečnost všech zúčastněných dokonce nižší než v původní situaci (Tamtéž: 3, 19).

Právě Bushův plán třetího pilíře skutečně zavalil Rusku podnět k řadě protiopatření (byť většinou jen avizovaných), která by se negativně dotkla amerických a/nebo evropských bezpečnostních zájmů. To znamená, že u zamýšleného radaru v Česku a interceptorů v Polsku (z hlediska druhé modalitě odstrašení legitimní obranné prostředky) hrozilo, že vyprovokují ruské vyvažování, a tím přivodí tragickou situaci, označovanou Boothem a Wheelerem jako bezpečnostní paradox (Tamtéž: 20–21).

V souladu s terminologií Stephena Walta lze říci, že Moskva přistoupila k vnitřnímu vyvažování, tj. k mobilizaci domácích zdrojů proti rivalovi. Rusko zvýšilo vojenské výdaje a varovalo, že rozmístí svoje rakety v Kaliningradu či ve spřáteleném Bělorusku a/nebo posílí arzenál baltické flotily (Tamtéž: 49). Ruské strategické bombardéry znovu začaly v rámci cvičných letů pronikat do oblastí střežených USA a jejich spojenci v NATO (Cimbala 2008: 437). Jako nejpravděpodobnější a asi i nejučinnější odpověď na třetí pilíř se však jevila zrychlená ruská modernizace vlastních balistických raket schopných překonat americký „štít“ (Riqiang 2008: 60).

Přestože mnoho ze zmíněných protiopatření zůstávalo spíše v rovině rétorických výhrůžek, lze o nich hovořit jako o projevech eskalační spirály typické pro bezpečnostní dilema (Saanio 2010: 51). Rusko se zkrátka v důsledku negativního vnímání amerických úmyslů odhodlalo k tvrdému vyvažování rostoucí moci USA (Tamtéž: 20), tj. k vyvažování pomocí vojenských prostředků. Kromě toho šlo reálně zaznamenat i pokusy Moskvy o vnější vyvažování, tj. vytváření či posilování spojení s jinými státy znepokojenými politikou Washingtonu. Příklady ruských snah o vnější vyvažování zahrnovaly například společné námořní cvičení s Venezuelou, náznaky obnovy strategického partnerství s Kubou či spekulace o znovuotevření ruské námořní základny ve Středomoří (Tamtéž: 49). Rusko také z taktických důvodů udržuje spolupráci s Íránem či Severní Koreou, přičemž se předpokládalo, že v případě rozvíjení Bushova třetího pilíře ve střední Evropě Moskva na oplátku zintenzivní svoji pomoc íránskému nukleárnímu programu (Tamtéž: 50). Za určitý symbol vnějšího vyvažování ze strany Moskvy můžeme považovat i společné oficiální prohlášení podepsané prezidenty Ruska a Číny, kteří budování americké protiraketové obrany shodně odsoudili (BBC 2008).

Rusko ovšem nebylo jedinou zemí, která vyvažovala USA kvůli protiraketové obraně. Zdrženlivost některých západoevropských států (hlavně Německa a Francie) vůči Bushově plánu třetího pilíře můžeme označit za použití strategie měkkého vyvažování (Saanio 2010: 20, 58).

Obama a klasické bezpečnostní dilema

Nyní se zaměříme na otázku, jak chápat situaci po odvolání amerického úmyslu postavit radar v Česku a interceptory v Polsku. Předně lze říci, že Obamovo odstoupení od

Bushova plánu odborníci většinou přivítali (Popa 2009: 81; Misher 2009: 2; Fitzpatrick 2009–2010: 5). O skutečných důvodech (a významu) tohoto kroku se ale vedly diskuse. Sám Obama opakovaně popřel, že by jeho přehodnocení evropské části protiraketové obrany bylo motivováno snahou nezneprátelit si příliš Moskvu (Zolotukhina 2010: 40). Přesto mnozí nepochybují o tom, že ruské protesty Obamovo rozhodnutí ovlivnily (Podvig 2011: 18). Nabízí se interpretace, že zrušení radaru v Česku a interceptorů v Polsku představovalo ze strany Washingtonu určité „zdvořilostní gesto“ vůči Rusku (Frunzeti 2009: 22), učiněné zřejmě i s vědomím toho, že USA potřebují spolupráci Moskvy k vyřešení problému íránského jaderného programu (Tamtéž: 21). Politickému obchodu v podobě zrušení Bushova plánu třetího pilíře výměnou za ruskou podporu americkému tlaku na Írán nasvědčoval i médii zveřejněný Obamův soukromý dopis zaslaný Medveděvovi na počátku roku 2009 (Stefanachi 2009: 35–36).

Zároveň se ale zdá, že právě koncept bezpečnostního dilematu může vysvětlit Obamovo opuštění Bushova plánu třetího pilíře. Obama zjevně projevil notnou dávku toho, co Booth s Wheelerem nazývají „*citlivostí k bezpečnostnímu dilematu*“. Revizí protiraketové obrany mohla Obamova administrativa ukázat, že chápe nebezpečí bezpečnostního dilematu způsobeného původním Bushovým projektem (Saanio 2010: 65). Pozměněná podoba protiraketové obrany koncipovaná Obamou již vytvořením bezpečnostního dilematu tolik nehrozí (Tamtéž: 57). Nová administrativa ve Washingtonu tak podle všeho nechce zavdat rivalům podnět k zvyšování vlastní síly kvůli vyvažování USA (Tamtéž: 5).

Obama se vlastně pokusil odvrátit bezpečnostní dilema spojené s protiraketovou obranou, aniž by však rezignoval na její výstavbu. Jenže ani u Obamovy verze „deštníku“ není vyloučeno, že také nevystupí v bezpečnostní dilema. Připravovaný flexibilnější a mobilnější protiraketový systém může Rusko nakonec shledat ještě nebezpečnějším než původní Bushův koncept (Tamtéž: 47).

Obamův projekt evropského pilíře protiraketové obrany není zase tak vzdálený tomu Bushovu. Obama totiž Bushův plán v podstatě zachoval, pouze jej rozfázoval do několika postupně navazujících kroků s předpokládanou realizací po víceletých intervalech. Ústup od Bushova plánu tak může působit jako „taktický“ a „dočasný“ (Tardieu 2010: 444). Ani v obecné rovině se Obama nijak zásadně neodklonil od Bushova kurzu – rovněž se snaží oslabit Rusko, změnila se pouze metoda (Tamtéž: 451).

Vrátíme-li se k protiraketové obraně, zdá se, že skutečné zmírnění, ba překonání bezpečnostního dilematu ve vztahu Washington–Moskva slibuje pouze důsledně multilaterální přístup k celé problematice (Saanio 2010: 65), tj. plnohodnotná spolupráce na společném deštníku mezi USA/NATO a Ruskem (Fitzpatrick 2009–2010: 9).

Ofenzivní realismus USA vůči Rusku

Předešlý výklad ukázal, že Bushův plán třetího pilíře snižoval bezpečnost Ruska, zejména s ohledem na pravděpodobné budoucí zdokonalování protiraketové obrany. Pokud odmítneme věřit prohlášením, že Washington neměl v úmyslu Moskvu ohrozit, nemůžeme uvažovaný radar v Česku a interceptory v Polsku označit za klasické bezpečnostní dilema. Jestliže totiž USA jednaly se záměrem snížit bezpečnost Ruska, šlo z jejich strany o strategickou výzvu motivovanou mocenskými ambicemi, nikoli obavami o bezpečnost.

Co opravňuje k podezření, že USA vědomě usilovaly snížit bezpečnost Ruska? Jednak sama podoba navrhovaného třetího pilíře (jeho geopolitické i vojenské aspekty), jednak celková americká zahraničněpolitická strategie. Podle kritiků Bushova plánu třetího pilíře bylo vybrané umístění interceptorů v Polsku a radaru v Česku přímo „*ideální*“ pro zachycení ruských ICBM vypálených na USA z prostoru západně od Uralu (Lewis – Postol 2008: 38). Naskytá se tak otázka, nakolik je pravděpodobné, že Washington zvolil pro své základny *čistě náhodou* polohu vhodnou pro ohrožení ruských strategických sil. Moskvě by totiž tyto vojenské instalace nevadily, pokud by byly například v Turecku (Riqiang 2008: 40, 67). Jenže Bushova administrativa trvala na střední Evropě, přestože odtud

nebylo možné ochránit v té době již skutečně ohrožené „jižní křídlo“ NATO (Wilkening 2008: 36, 61). Zato ale Polsko a ČR nabízely USA výhodnou pozici vůči Rusku (Kubbig 2008: 24).

Pokud jde o obecné směřování USA, je třeba zdůraznit, že hlavním cílem americké „*velké strategie*“ (*grand strategy*) byla – v souladu s ofenzivním realismem (Iseri 2009: 27–28) a v rozporu s principem rovnováhy moci (Sazo Muñoz 2009: 295) – globální hegemonie (Mearsheimer 2011: 18). Aby si USA udržely svoji nadvládu, musí bránit nástupu nových (nebo návratu starých) velmocí (Sazo Muñoz 2009: 305). Proto lze tvrdit, že americká zahraniční politika usilovala konstantně o oslabení Ruska (Chauprade 2009; Tardieu 2010: 451), jak tomu nasvědčuje pokračující boj o spojení a sféry vlivu v post-sovětském prostoru.⁵

Prostřednictvím východního rozšíření NATO zvětšily USA svoji sféru vlivu v době, kdy bylo Rusko výrazně oslabeno (Walt 1998: 30). To odpovídá předpokladům ofenzivního realismu, podle kterého velmoci vždy využijí příležitosti k posílení vlastní moci a potažmo bezpečnosti (Iseri 2009: 26–27). Přestože se Moskva cítí expanzí NATO podvedena (Romancov 2009: 110), Bushova administrativa lákala do NATO i Ukrajinu a Gruzii (Shearman 2009: 122). Přitom – nebo spíš právě proto – jak zdůrazňuje Brzezinski, oblast Ukrajiny je geopolitickým ohniskem, neboť „*bez Ukrajiny přestává být Rusko euroasijským impériem*“ (Brzezinski 1999: 52). A podobně jako se USA přetahují s Ruskem o Ukrajinu, snaží se vzájemně vytlačit i z Kavkazu (Suny 2010: 10–11, 24–25) a ze Střední Asie (Blank 2008: 73, 77).

V případě třetího pilíře šlo také o to, aby americké základny ve střední Evropě stvrdily „*dokončení geopolitického přeskupení*“ (Hynek 2008: 6, 21) ČR a Polska. Proto se USA rozhodly rozdělit radar a interceptory mezi dvě různé země: „*Argument o rozptýlení systémů z operačně-strategického hlediska není dostatečný, jelikož oba systémy lze rozptýlit i v rámci jedné země..., je tedy zřejmé, že se americká strana a NATO snaží své vojenské základny a systémy rozptýlit do více postkomunistických zemí i na základě politických ... pohnutek. To je následně vnímáno ruskou stranou jako americká strategie, jejímž cílem je obklíčení ruského území*“ (Hynek 2008: 16–17).

Nejen v této souvislosti si kurs Bushe juniora vysloužil přívlastek „(neo)imperální“ (Eland 2002: 2; Ikenberry 2002: 44, 60). Bush se totiž rozhodl udržet svět unipolární, tj. takový, v němž neexistuje žádný souměřitelný rival Washingtonu (Ikenberry 2002: 49). A aby USA coby globálního vůdce nemohl nikdy žádný stát nebo koalice států ohrozit, snažil se Washington rychle vyvinout technologickou převahu v různých strategicky významných oblastech (Tamtéž: 50), kam patří i protiraketová obrana (Saanio 2010: 4).

Také Lieber s Pressem se přikláněli k názoru, že ze strany Washingtonu šlo nejspíš o záměrnou snahu dosáhnout jaderného prvenství (Lieber – Press 2006a: 50, 53),⁶ což by odpovídalo ofenzivněrealistickým předpovědím ohledně chování hegemonu (Yordán 2006: 146). Zároveň se domnívali, že i vysvětlení pro protiraketovou obranu musíme hledat v cílevědomé snaze o toto prvenství (Lieber – Press 2006a: 52), neboť „... *typ protiraketové obrany, kterou Spojené státy mohou hodnověrně nasadit, má význam především v ofenzivním, a ne defenzivním smyslu – jako doplněk amerického prvního úderu, nikoli jako autonomní štít*“ (Tamtéž: 52).

Samozřejmě lze namítnout, že USA na Rusko nikdy nezaútočí (Lieber – Press 2006b: 32, 35). Podle (neo)realistů však stratégové musejí v podmínkách mezinárodního anarchického systému kalkulovat i s těmi nejhoršími myslitelnými scénáři. Bezprostředně jde pak o to, co všechno by si mohly USA dovolit ve vzájemných vztazích – nejen s Moskvou, ale vlastně s celým světem. Jednat z pozice (nikým neohrožené) síly umožňuje diktovat vlastní podmínky (Mutz – Neuneck 2008: 61). Mocenská převaha (například v době protiraketové obrany) svádí k asertivní, ba i avanturistické politice, neboť agresivita je podle neorealistů takřka úměrná stupni, s jakým se může stát beztestně chovat špatně (Jervis 1976: 49). Ani víra v bohu libé úmysly „*dobrotivého hegemonu*“ (*benign hegemon*)

na věci příliš nemění – úmysly se těžko zjišťují, navíc se mohou měnit (jak zdůrazňuje ofenzivní realismus), a nejsou tak s to nahradit neosobní logiku „rovnováhy strachu“, která jediná spolehlivě držela velmoci na uzdě.

* * *

Stat' analyzovala nerealizovaný plán na vybudování třetího pilíře americké protiraketové obrany v Polsku a v České republice. Studie si kladla za cíl demonstrovat explanační potenciál několika ústředních a vzájemně souvisejících (neo)realistických konceptů, zejména bezpečnostního dilematu, vyvažování a odstrašování.

Na třetí pilíř lze pohlížet dvojím způsobem – buď jako na klasické bezpečnostní dilema, nebo jako na součást americké ofenzivněrealistické strategie. Rozdíl mezi oběma přístupy spočívá v odlišném vyhodnocení motivů USA, které prosazovanými základními nechtěně, či naopak záměrně znepokojovaly a oslabovaly jiné státy.

Hodnotu teoretického konceptu klasického bezpečnostního dilematu ilustroval hlavně výklad americko-ruských vztahů. Stat' ukázala, že snaha Washingtonu zvýšit svoji bezpečnost pomocí radaru a interceptorů ve střední Evropě ohrozila bezpečnost Ruska, jakkoli možná (zpočátku) nepatrně. Pokud tedy uvěříme, že USA nezamýšlely Rusko instalacemi v Polsku a v ČR poškodit, způsobily ve vzájemných vztazích klasické bezpečnostní dilema.

Stat' dále ukázala, že koncept klasického bezpečnostního dilematu může vysvětlit i Obamovo rozhodnutí opustit Bushův projekt třetího pilíře. Podle tohoto názoru projevila nová demokratická administrativa značnou dávku toho, co Booth s Wheelerem nazývají „citlivostí k bezpečnostnímu dilematu“. Přesto není vyloučeno, že také Obamův revidovaný plán protiraketové obrany vyústí nakonec v podobné bezpečnostní dilema pro Rusko. Opravdové překonání bezpečnostního dilematu spojeného s protiraketovou obranou slibuje patrně pouze upřímná spolupráce na společném „deštníku“ mezi USA/NATO a Ruskem.

Ruské obavy z plánu třetího pilíře souvisely s fungováním první modalitě odstrašení, jejíž kontext se protiraketovou obranou USA mění v ruský neprospěch. Konkrétně slábne věrohodnost ruské schopnosti druhého úderu, a tím se zvyšuje pravděpodobnost úspěchu případného amerického nátlaku na Moskvu. Také proto se stat' přiklání k verzi, podle níž Bushova vláda záměrně zvolila podobu a polohu třetího pilíře tak, aby snižoval bezpečnost Ruska. To by ovšem znamenalo, že USA pro Rusko nevytvořily bezpečnostní dilema, ale strategickou výzvu motivovanou mocenskými ambicemi. Zdá se totiž, že za výstavbou „deštníku“ nestály tolik obavy o bezpečnost, nýbrž spíše ofenzivněrealistické snahy o hegemonii (včetně té ve vesmíru), o zvýšení vlastního technologického náskoku a o neomezenou „svobodu jednání“ (zahrnující i možnost „projekce síly“) ve vztahu k druhým státům, zejména (potenciálním) rivalům.

Stat' dále představila originální pojetí Kena Boothe a Nicholase Wheelera, kteří rozlišují bezpečnostní dilema a bezpečnostní paradox. Bezpečnostní dilema spočívá podle nich v samotné nutnosti volby, která může, ale nemusí být správná. Stát čelí rozhodnutí, jak interpretovat úmysly a kapacity druhých a následně jak na ně nejlépe odpovědět. Pojem bezpečnostní paradox pak označuje zbytečně vzniklou situaci vzájemného nepřátelství způsobeného chybnými a kontraproduktivními volbami učiněnými v rámci bezpečnostního dilematu, hlavně na úrovni dilematu interpretace. Z hlediska uvedeného pojetí je zřejmé, že plán (třetího pilíře) americké protiraketové obrany představoval jasné bezpečnostní dilema. Bushův projekt „deštníku“ totiž stavěl jiné státy (Rusko, Írán, Čínu) před obtížné „dilema interpretace“ a následně i „dilema odpovědi“. Různé varianty možného využití zamýšlených interceptorů v Polsku a radaru v České republice (viz tři odlišné modalitě odstrašení) dodávaly těmto vojenským instalacím „dvojznačnou symboliku“ zbraní, důležitou pro vytvoření bezpečnostního dilematu. Z pohledu Boothe

a Wheelera je ovšem jednoznačným bezpečnostním dilematem i iránský raketový a jaderný program – USA, Evropě, Izraeli, ale třeba i Saúdské Arábii nezbyvá než se pokusit odhadnout, jaké úmysly má Teherán se svými strategickými zbraněmi a jak na ně odpovědět. Jestliže se přikloníme k názoru, že kroky Teheránu jsou vedeny hlavně strachem čili obavou o vlastní bezpečnost, potom musíme americkou konfrontační reakci (respektive výslednou situaci ve vzájemných iránsko-amerických vztazích) označit za bezpečnostní paradox.

Rozbor americko-iránských vztahů ilustroval také přínos modelu odstrašení a modelu spirály. Viděli jsme, že interakci mezi Washingtonem a Teheránem lze interpretovat oběma zmíněnými modely. Bushova administrativa odpovídala na kroky Teheránu v duchu modelu odstrašení, neboť považovala Írán za nepřátelský revizionistický stát. Stať však ukázala značnou pravděpodobnost toho, že Írán jedná ve skutečnosti defenzivněrealisticky, takže není nebezpečný. Pokud byl ovšem iránský zbrojní program motivován primárně defenzivně, potom americká reakce vytvořila ze vzájemných vztahů model spirály. USA totiž chápaly iránské vojenské iniciativy jako jednoznačné ohrožení a místo ujišťujících signálů zahájily vlastní zbrojení (třetí pilíř) a režim ekonomických sankcí. Bushova administrativa tedy aplikovala doporučení vycházející z modelu odstrašení na situaci, která se spíše podobala modelu spirály.

Diskuse o americko-iránských vztazích demonstrovala rovněž užitečnost teoretických konceptů modalit odstrašení, konkrétně druhé a třetí modality. V každé z těchto modalit hraje protiraketová obrana – včetně jejího třetího pilíře – jinou roli: ve druhé modalitě čistě defenzivní, ve třetí naopak spíše ofenzivní. Stať přitom došla k závěru, že experti se připravovali na scénář třetí, nikoli druhé modality. Toto zjištění přispívá k vyjasnění, proč USA usilovaly o vybudování (třetího pilíře) protiraketové obrany. Ačkoli oficiální zdůvodnění operovala s pojmem bezpečnosti, domníváme se, že větší význam měla jiná realistická motivace, totiž moc. Nemusíme být nutně proliferačními optimisty, abychom uznali relevanci argumentu, že ani jaderný Írán nepředstavuje automaticky bezpečnostní hrozbu. Obavy o bezpečnost USA vyjádřené druhou modalitou odstrašení tak nemůžeme považovat za hlavní důvod pro plán třetího pilíře ve střední Evropě. Za americkým projektem „deštníku“ bylo spíše ofenzivněrealistické úsilí o moc, respektive o udržení schopnosti Západu ovlivňovat (i vojensky) dění v kritických zájmových regionech.

Stať v této souvislosti propojila koncept modalit odstrašení s jednotlivými typy bezpečnostního dilematu. Třetí modalita, pro americko-iránské vztahy nejdůležitější, představuje kontext pro imperialistické bezpečnostní dilema (druhá modalita má naopak blízko ke klasickému bezpečnostnímu dilematu). Pokud totiž USA nesledovaly budováním třetího pilíře bezpečnostní cíle, nemohlo jít o klasické bezpečnostní dilema, ale o imperialistické bezpečnostní dilema, které ovšem mnozí autoři za bezpečnostní dilema odmítají vůbec označovat, neboť v něm nejsou všechny zúčastněné státy defenzivněrealistické. To znamená, že jeden z nich (v našem případě USA) vyžaduje záměrně zvýšenou nejistotu a zranitelnost toho druhého (v našem případě Íránu), například tím, že mu brání v získání strategických zbraní (A-bomba) poskytujících záruku nenapadnutelnosti. Imperialistické bezpečnostní dilema tak vzniká mezi pretendentem na hegemonii (USA) a slabším (domněle) revizionistickým státem (Írán), proti němuž si hegemon pořízuje prostředky usnadňující projekci síly, což vystihuje funkci protiraketové obrany v rámci třetí modalitě odstrašení.

Stať operovala konečně i s různými typy vyvažování. Íránský jaderný a raketový program byl popsán jako příklad vnitřního vyvažování proti hegemonii USA. Zároveň jde o tvrdé vyvažování. V odpovědi na plán třetího pilíře přistoupila k vnitřnímu a tvrdému vyvažování Moskva, která halasně vyhrožovala rozmístěním vlastních raket v Kalininogradu a oznamovala vývoj nových ICBM, schopných překonat americký „štít“. Rusko se navíc zároveň pokoušelo i o vnější vyvažování, například s Venezuelou nebo Čínou. Určitý typ vyvažování jsme zaznamenali také u amerických spojenců v západní Evropě.

Zdrženlivost zejména Německa a Francie vůči projektu třetího pilíře šlo vysvětlit postojem měkkého vyvažování.

Další výzkum v této oblasti by se měl zaměřit na nový Obamův projekt evropské části protiraketové obrany. Také v tomto případě můžeme zkoumat případná bezpečnostní dilemata či různé scénáře interakce mezi USA/NATO a Íránem v rámci druhé a třetí modality odstrašení. Další výzkum by se mohl zabývat i otázkou, nakolik lze při studiu protiraketové obrany vycházet i z jiných teorií mezinárodních vztahů, například z některé verze (neo)liberalismu. Nejvýznamnější potenciální přínos liberalismu by podle našeho názoru spočíval v odhalení a zdůvodnění možnosti *spolupráce* USA (NATO) a Ruska v oblasti protiraketové obrany, tedy toho, o čem může pojednat i realismus, avšak liberalismus je přece jen optimističtější, pokud jde o vyhlídky na kooperaci mezi státy. A kdyby šlo o spolupráci dlouhodobých rivalů v nejcitlivější otázce bezpečnosti, obvyklá realistická skepse by najednou stála před vážnou a zajímavou výzvou. Z teoretického i praktického hlediska si proto nelze než přát, abychom znovu důkladně zvážili, za jakých okolností vzroste pravděpodobnost toho, že státy na nejistotu spojenou s bezpečnostními dilematy neodpoví nedůvěřivým soupeřením, ale sblížením.

¹ Jako konkrétní příklad trestů uvádí Maloneyová sankce OSN (a jednostranné sankce USA), přesunutí dvou vojenských lodí do Perského zálivu, zatčení iránských agentů v Iráku, omezení přístupu k mezinárodnímu finančnímu systému, podporu protirežimní opozice a pokusy prohloubit izolaci Teheránu zintenzivněním dialogu s arabskými státy v Perském zálivu a oživením mírových rozhovorů Izraele s Palestinou (Maloney 2008: 25–30). Ve stejném období došlo pouze k jedné (avšak významné) pobídce: v květnu 2006 americká ministryně zahraničí Condoleezza Riceová vyzvala Teherán k přímým jednáním o jaderném programu. Součástí měl být i příslib ukončení nesouhlasu s rozvojem iránského civilního jaderného programu. Jako podmínku pro zahájení dialogu požadovaly USA po Íránu, aby přerušil obohacování uranu. Tato iniciativa skončila neúspěchem také proto, že na straně Washingtonu chyběla vůle k širším jednáním (zahrnujícím situaci v Iráku) než jen o úzce vymezené jaderné otázce (Tamtéž: 34).

² Pro opačný názor srovnej například Dvorkin (2007: 28–30).

³ Pro opačný názor srovnej například Podvig (2009).

⁴ Předpoklady i závěry modelů Liebera a Presse byly zpochybněny již v době svého vzniku (Flory et al. 2006: 149–154; Blair – Yali 2006: 62–72; Lantis et al. 2006–2007: 182–185; Sokov 2007: 140; Conley – Tsyppin 2008: 3). V současnosti jsou většinou považovány za překonané, a to i vzhledem k probíhající modernizaci ruského jaderného arzenálu (Acheson 2012: 59–66). Samostatnou kapitolou je potom přetrvávající ruská převaha v oblasti taktických jaderných zbraní (Podvig 2011: 21) a existence ruské protiraketové obrany čítající několik desítek interceptorů v okolí Moskvy (Podvig 2006: 14). Přesto považujeme za oprávněné texty Liebera a Presse připomenout. Pro účely této práce je totiž nejpodstatnější to, že jejich články (i v souvislosti s protiraketovou obranou) vyhrcovaly prvek nejistoty (a podezřívavosti), pro praktické rozehrání bezpečnostních dilemat klíčový.

⁵ Jakmile jedna velmoc získá nové spojence, ubírá (potenciální) spojence jiné (soupeřící) velmoci, a tak přispívá ke snížení její bezpečnosti, které se podle (neo)realistů dosahuje vlastním zbrojením a/nebo vytvářením, respektive rozšiřováním aliancí. Více spojenců slibuje větší moc a bezpečnost, a tak geopolitické zisky USA ve střední Evropě či ve Střední Asii znamenají automaticky geopolitické a přenesené i bezpečnostní ztráty Moskvy, i kdyby Washington tento cíl nesledoval. Řešení naznačeného dilematu by vyžadovalo neutralizaci určitých oblastí jejich převedením do stavu „narázníkových států“.

⁶ Proti tomuto názoru hovořil například fakt, že USA stáhly několik desítek přesných a silných ICBM Peacekeeper (Flory et al. 2006: 150) jakožto jednostranné plnění smlouvy START II, od které přítom Rusko odstoupilo (Sokov 2007: 144).

Literatura

- Acheson, Ray (ed., 2012): *Assuring Destruction Forever: Nuclear Weapon Modernization Around the World*. New York: Reaching Critical Will – Women's International League for Peace and Freedom.
- Barry, Don (2010): Canada and Missile Defence: Saying No to Mr. Bush. *Journal of Military and Strategic Studies*, Vol. 12, No. 3, s. 12–44.
- Blair, Bruce G. – Yali, Chen (2006): The Fallacy of Nuclear Primacy. *China Security*, Vol. 2, No. 3, s. 51–77.
- Blank, Stephen (2008): The Strategic Importance of Central Asia: An American View. *Parameters*, Vol. 38, No. 3, s. 73–87.
- Bock, Andreas (2012): *(Un-)Sicherheitsfaktor Atombombe: Eine Analyse der Krise um das iranische Nuklearprogramm*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.

- Booth, Ken – Wheeler, Nicholas (2008): *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Brookes, Peter (2008): The Case for European Missile Defense. *Journal of International Security Affairs*, No. 14.
- Brzezinski, Zbigniew (1999): *Velká šachovnice: K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*. Praha: Mladá fronta.
- Buzan, Barry – Wæver, Ole – Wilde, Jaap de (2005): *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií.
- Cimbala, Stephen (2008): Russian and US Missile Defenses: Continuing Contention or Possible Progress? *European Security*, Vol. 17, No. 4, s. 435–453.
- Collins, Alan (2004): State-Induced Security Dilemma: Maintaining the Tragedy. *Cooperation and Conflict*, Vol. 39, No. 1, s. 27–44.
- Conley, Jerome – Tsypkin, Mikhail (2008): Perceptions and Misperceptions: Exploring the U.S.-Russian Strategic Impasse. *Strategic Insights*, Vol. 7, No. 2.
- Coyle, Philip – Samson, Victoria (2008): Missile Defense Malfunction: Why the Proposed U.S. Missile Defenses in Europe Will Not Work. *Ethics and International Affairs*, Vol. 22, No. 1, s. 3–23.
- Crawford, Beverly (1994): The New Security Dilemma Under International Economic Interdependence. *Milennium – Journal of International Studies*, Vol. 23, No. 1, s. 25–55.
- Crevelde, Martin van (2007): Technika a válka II: Od jaderné slepé uličky k terorismu. In: Townshend, Charles (ed.): *Historie moderní války*. Praha: Mladá fronta, s. 352–375.
- Drulák, Petr a kol. (2008): *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.
- Duvall, Raymond – Havercroft, Jonathan (2008): Taking sovereignty out of this world: Space weapons and the future. *Review of International Studies*, Vol. 34, No. 4, s. 755–775.
- Dvorkin, Vladimir (2007): Threats Posed by the U.S. Missile Shield. *Russia in Global Affairs*, Vol. 5, No. 2, s. 22–32.
- Eland, Ivan (2002): *The Empire Strikes Out: The “New Imperialism” and Its Fatal Flaws*. Cato Institute Foreign Policy Briefing, No. 459, <<http://www.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/pa459.pdf>>.
- Fathollah-Nejad, Ali (2007): *Iran in the Eye of Storm: Why a Global War Has Begun*. Peace and Conflict Studies, Institute of Sociology, University of Münster.
- Fitzpatrick, Mark (2009–2010): A Prudent Decision on Missile Defence. *Survival*, Vol. 51, No. 6, s. 5–12.
- Flory, Peter et al. (2006): Nuclear Exchange: Does Washington Really Have (or Want) Nuclear Primacy? *Foreign Affairs*, Vol. 85, No. 5, s. 149–157.
- Frunzeti, Teodor (2009): Implications of Changing the Concept of Establishing the US Antimissile Shield in Europe on European Security and Transatlantic Relations. *Strategic Impact*, Vol. 5, No. 4, s. 20–25.
- Galatík, Vlastimil – Krásný, Antonín – Zetocha, Karel (2008): *Vojenská strategie*. Brno: Univerzita obrany.
- Gard, Robert (2007): *National Missile Defense in Europe: Premature and Unwise*. Washington: Center for Arms Control and Non-Proliferation.
- Gartzke, Erik – Jo, Dong-Joon (2009): Bargaining, Nuclear Proliferation, and Interstate Disputes. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 53, No. 2, s. 209–233.
- Glaser, Charles (1997): The Security Dilemma Revisited. *World Politics*, Vol. 50, No. 1, s. 171–201.
- Guzzini, Stefano (2004): *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. Brno: Barrister and Principal.
- Harvey, Frank (2000–2001): Proliferation, Rogue States and National Missile Defence: Assessing Canadian and European Concerns and Interests. *Canadian Military Journal*, Vol. 1, No. 4, s. 69–78.
- Hecker, Siegfried S. – Holloway, David (2009): *Iran’s Nuclear and Missile Potential: A Joint Threat Assessment by U.S. and Russian Technical Experts*. New York: The EastWest Institute, <http://iis-db.stanford.edu/pubs/22638/Holloway_Hecker_EastWest_Institute.pdf>.
- Hermann, Isabella (2010): *The relevance of “respect” within US-Iranian negotiations on the Iranian nuclear programme during the Bush administration*. Paper for the ECPR Graduate Conference Dublin.
- Herz, John (1951): *Political realism and political idealism: A study in theories and realities*. London: University of Chicago.
- Herz, John (1962): *International politics in the atomic age*. New York: Columbia University Press.
- Hynek, Nikola (2008): Protiraketová obrana v současném strategickém a politickém kontextu: Vztah k odstraňování a dopad třetího pilíře na dynamiku mezi relevantními aktéry. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 43, No. 4, s. 5–31.
- Hynek, Nikola (2010): Missile Defence Discourses and Practices in Relevant Modalities of 21st-Century Deterrence. *Security Dialogue*, Vol. 41, No. 4, s. 435–459.
- Hynek, Nikola – Střítecký, Vit (2010): The Rise and Fall of the Third Site of Ballistic Missile Defense. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 43, No. 2, s. 179–187.
- Chauprade, Aymeric (2009): La Russie, obstacle majeur sur la route de « l’Amérique-monde ». *Géostratégiques*, No. 24, s. 111–118.
- Ikenberry, John (2002): America’s Imperial Ambition. *Foreign Affairs*, Vol. 81, No. 5, s. 44–60.
- Iseri, Emre (2009): The US Grand Strategy and the Eurasian Heartland in the Twenty-First Century. *Geopolitics*, Vol. 14, No. 1, s. 26–46.

- Jensen, Andrew (2008): Nuclear Weapons Proliferation Theory and the Case of Iran. *Hinckley Journal of Politics*, Vol. 9, s. 29–40.
- Jervis, Robert (1976): *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton, New Jersey: Princeton University.
- Jervis, Robert (1978): Cooperation Under the Security Dilemma. *World Politics*, Vol. 30, No. 2, s. 167–214.
- Jervis, Robert (2001): Was the Cold War a Security Dilemma? *Journal of Cold War Studies*, Vol. 3, No. 1, s. 36–60.
- Kubbig, Bernd (2008): *Die Iran-Politik der Regierung Bush ab 2005: Brüche-rivalisierende Konzepte-Durchsetzungschancen*. Frankfurt am Main: Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung.
- Lantis, Jeffrey et al. (2006–2007): The Short Shadow of U.S. Nuclear Primacy? *International Security*, Vol. 31, No. 3, s. 174–193.
- LeFevre, Alexi (2008): A Strategic Conversation about National Missile Defense. *Strategic Studies Quarterly*, Vol. 2, No. 4, s. 106–118.
- Leuprecht, Christian (2010): The Demographic Security Dilemma. *Yale Journal of International Affairs*, Vol. 5, No. 2, s. 60–74.
- Lewis, George – Postol, Theodore (2008): The European missile defense folly. *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 64, No. 2, s. 32–39, 61.
- Lieber, Keir A. – Press, Daryl (2006a): The Rise of U.S. Nuclear Primacy. *Foreign Affairs*, Vol. 85, No. 2, s. 42–54.
- Lieber, Keir A. – Press, Daryl (2006b): The End of MAD? The Nuclear Dimension of U.S. Primacy. *International Security*, Vol. 30, No. 4, s. 7–44.
- Lowry, Richard (2001): Odstrašení, ale aktualizované: Důležité místo protiraketové obrany. *Střední Evropa*, Vol. 17, No. 108, s. 109–113.
- Maloney, Suzanne (2008): U.S. Policy Toward Iran: Missed Opportunities and Paths Forward. *Fletcher Forum of World Affairs*, Vol. 32, No. 2, s. 25–44.
- Mangott, Gerhard – Senn, Martin (2007a): Unter Beobachtung: Russlands militärische Risiken durch die ballistische Raketenabwehr im östlichen Europa. *Russland-Analyse*, No. 153, s. 10–11.
- Mangott, Gerhard – Senn, Martin (2007b): Rückkehr zum Kalten Krieg? Das russländisch-amerikanische Zerwürfnis über die Raketenabwehr in Osteuropa. *Internationale Politik und Gesellschaft*, Vol. 10, No. 3, s. 11–22.
- Mearsheimer, John (2001): *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton and Company.
- Mearsheimer, John (2011): Imperial by Design. *The National Interest*, No. 111, s. 16–34.
- Misher, Kimberly (2009): *Why Obama is Right on Missile Defense – What's Next?* Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, *Policy Outlook*, No. 49.
- Mutz, Reinhard – Neuneck, Götz (2008): Manie der Unverwundbarkeit – Welche Sicherheit bietet die Raketenabwehr? In: Heinemann-Grüder, Andreas et al. (eds.): *Friedensgutachten 2008*. Berlin: Lit Verlag, s. 54–65.
- Naji, Saeid – Jayum, Jawan A. (2011): US-Iran Relations in the Post-Cold War Geopolitical Order. *Asian Social Science*, Vol. 7, No. 9, s. 94–108.
- Peña, Charles V. (2003): *Missile Defense: Defending America or Building Empire?* Cato Institute Foreign Policy Briefing, No. 77, <<http://www.cato.org/publications/commentary/missile-defense-defending-america-or-building-empire>>.
- Peoples, Columba (2006): The Moral Obligation of Missile Defence? Preventive War Argumentation and Ballistic Missile Defence Advocacy. *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 19, No. 3, s. 421–434.
- Podvig, Pavel (2006): *The Russian Nuclear Arsenal*. ETH Zurich: International Relations and Security Network.
- Podvig, Pavel (2009): Russia and missile defense in Eastern Europe. *Russianforces.org*, <http://russianforces.org/podvig/2009/08/russia_and_missile_defense_in_1.shtml>.
- Podvig, Pavel (2011): Russia's Nuclear Forces: Between Disarmament and Modernization. *Proliferation Papers*, No. 37, <<http://www.ifri.org/?page=contribution-detail&id=6649>>.
- Popa, Vasile (2009): Abandoning a Strategic Missile System for a More Convenient and Performant Missile System. *Strategic Impact*, Vol. 5, No. 3, s. 81–83.
- Posen, Barry (1993): The Security Dilemma and Ethnic Conflict. *Survival*, Vol. 35, No. 1, s. 27–47.
- Pradhan, Prasanta (2011): The GCC-Iran Conflict and its Strategic Implications for the Gulf Region. *Strategic Analysis*, Vol. 35, No. 2, s. 265–276.
- Rašek, Antonín (2007): *Dislokace protiraketové základny jako strategický rozhodovací proces a veřejný zájem*. Praha: Fakulta sociálních věd UK.
- Riedel, Bruce (2008): America and Iran: Flawed Analysis, Missed Opportunities, and Looming Dangers. *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 15, No. 1, s. 101–111.
- Riqiang, Wu (2008): Who is the Target of the US Anti-missile System Deployed in Eastern Europe? *Chinese Journal of International Politics*, Vol. 2, No. 1, s. 39–71.
- Romancov, Michael (2009): Rusko a jeho pohled na mezinárodní systém: Výzvy pro ČR a střední Evropu. *Acta Politologica*, Vol. 1, No. 2, s. 102–117.
- Rosenfield, Daniel (2009): National Missile Defense. *Defense and Security Analysis*, Vol. 25, No. 2, s. 205–213.
- Saanio, Jyri (2010): *Increasing Security, but Avoiding a Security Dilemma: Perspectives on the U.S. Ballistic Missile Defence in Europe*. Helsinki: National Defence University.

- Sagan, Scott – Waltz, Kenneth – Betts, Richard (2007): A Nuclear Iran: Promoting Stability or Courting Disaster? *Journal of International Affairs*, Vol. 60, No. 2, s. 135–150.
- Samson, Victoria (2007): Prospects for Russian-American Missile Defence Cooperation: Lessons from RAMOS and JDEC. *Contemporary Security Policy*, Vol. 28, No. 3, s. 494–512.
- Sazo Muñoz, Diego (2009): Provocando el desequilibrio de poder: Crítica a la política exterior de George W. Bush desde la realpolitik. *Revista Enfoques*, Vol. 7, No. 10, s. 293–311.
- Sessions, Jeff (2008): Ballistic Missile Defense: A National Priority. *Strategic Studies Quarterly*, Vol. 2, No. 2, s. 22–30.
- Shearman, Peter (2009): Russia, Post-Communist Europe, and the Geopolitics of Eurasia. *Russian Review*, Vol. 68, No. 1, s. 122–125.
- Sherrill, Clifton (2012): Why Iran Wants the Bomb and What It Means for US Policy. *Nonproliferation Review*, Vol. 19, No. 1, s. 31–49.
- Shoamaneh, Sam (2009): How and Why to Promote US-Iran Rapprochement. *MIT International Review*, <<http://web.mit.edu/mitir/2009/online/us-iran.html>>.
- Schreier, Benjamin (2008): Heiße Kartoffel Raketenabwehr. *Internationale Politik*, Vol. 63, No. 3, s. 44–49.
- Singh, Ravi (2001): Rogue Doctrine and Missile Defence: A Prescription for More Aggression, More Intervention. *India Quarterly*, Vol. 57, No. 3, s. 139–150.
- Smith, Steve – Hadfield, Amelia – Dunne, Timothy et al. (2008): *Foreign policy: Theories, actors, cases*. New York: Oxford University Press.
- Snyder, Jack (1985): Perceptions of the Security Dilemma in 1914. In: Jervis, Robert – Lebow, Richard N. – Stein, Janice G. (eds.): *Psychology and Deterrence*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, s. 153–179.
- Sokov, Nikolai (2007): Second thoughts About a First Strike. *Nonproliferation Review*, Vol. 14, No.1, s. 139–147.
- Sørensen, Georg (2005): *Stát a mezinárodní vztahy*. Praha: Portál.
- Stefanachi, Corrado (2009): Obama e la Russia. *Quaderni di Relazioni Internazionali*, No. 11, s. 30–41.
- Suchý, Petr (2007): Americká protiraketová obrana a ruský pocit nejistoty. *Obrana a strategie*, Vol. 7, No. 1, s. 29–44.
- Suny, Ronald (2010): The pawn of great powers: The East–West competition for Caucasia. *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 1, No. 1, p. 10–25.
- Švestka, Jaroslav (2008): Ruské strategické síly a americké jaderné prvenství. *Obrana a strategie*, Vol. 8, No. 1, s. 31–48.
- Talmadge, Caitlin (2008): Closing Times: Assessing the Iranian Threat to the Strait of Hormuz. *International Security*, Vol. 33, No. 1, s. 82–117.
- Tan, Erwin (2009): North Korea's Rocket and Nuclear tests, 2009: A Threatening Pyongyang or an Afraid Pyongyang? *Korea Observer*, Vol. 40, No. 3, s. 551–585.
- Tang, Shipping (2009): The Security Dilemma: A Conceptual Analysis. *Security Studies*, Vol. 18, No. 3, s. 587–623.
- Tardieu, Jean-Philippe (2010): Le bouclier antimissile américain en Europe: les ambiguïtés de la main tendue. *Politique étrangère*, Vol. 75, No. 2, s. 443–453.
- Toft, Peter (2005): John J. Mearsheimer: An offensive realist between geopolitics and power. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 8, No. 4, s. 381–408.
- Vašíček, Milan (2008): Operační účinnost systému protiraketové obrany GMD. *ATM*, Vol. 6, No. 8, s. 6–11.
- Walt, Stephen (1998): International relations: One world, many theories. *Foreign Policy*, No. 110, s. 29–46.
- Walt, Stephen (2006): *Taming American power: The global response to U.S. primacy*. New York: Norton.
- Waltz, Kenneth (1979): *Theory of international politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Wheeler, Nicholas (2007–2008): “We Don’t Speak to Evil”: US-Iranian Mistrust. *Planet: The Welsh Internationalist*, No. 186, s. 6–13.
- Wilkening, Dean (2008): *Technical Effectiveness of European Ballistic Missile Defense Options*. Stanford University, Center for International Security and Cooperation, Wilton Park.
- Yordán, Carlos (2006): America’s Quest for Global Hegemony: Offensive Realism, the Bush Doctrine, and the 2003 Iraq War. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, Vol. 53, No. 2, s. 125–157.
- Zolotukhina, Elizabeth (2010): Ballistic Missile Defense: New Plans, Old Challenges. *Journal of Strategic Security*, Vol. 3, No. 2, s. 39–44.

Dokumenty

- BBC (2008): Presidents condemn US shield plan. *BBC News*, 23. 5. 2008, <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7416734.stm>>.
- Dohoda mezi ČR a USA (2008): Dohoda mezi Českou republikou a Spojenými státy americkými o zřízení radarové stanice protiraketové obrany Spojených států v České republice (takzvaná hlavní dohoda). 8. 7. 2008, <<http://blisty.cz/art/41612.html>>.
- Rebuilding America’s Defenses (2000): *Rebuilding America’s Defenses: Strategy, Forces and Resources For a New Century*. Washington, D.C.: Project for the New American Century, <<http://www.newamericancentury.org/RebuildingAmericasDefenses.pdf>>.

Poznámka

Článek vznikl v rámci specifického vysokoškolského výzkumu na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy pro rok 2013 (projekt číslo 267 502 s názvem „Transformační tendence současných politických systémů“). Autor děkuje oběma anonymním recenzentům i redakci za cenné připomínky. Stat' je upraveným výňatkem z diplomové/rigorózní práce vytvořené a obhájené na Katedře mezinárodních vztahů Institutu politologických studií FSV UK. Autor děkuje svému tehdejšímu školiteli PhDr. Vítu Stráneckému, M.Phil., Ph.D., za jeho vytrvalou podporu.